

ในครั้งนี้ เจ้าภาพเริ่มกังวลว่าจะมีแขกมาร่วมงานมากเกินไปกำลังที่เจ้าภาพจะต้อนรับขับสู้ได้เป็นอย่างดี การมีแขกหรือมาร่วมงานเป็นจำนวนมากย่อมหมายถึงค่าใช้จ่ายที่เพิ่มสูงขึ้นตามไปด้วย ในอีกด้านหนึ่ง ครัวเรือนที่มีฐานะร่ำรวยในหมู่บ้าน แต่มิได้ตั้งใจจะเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยในครั้งนี้มาตั้งแต่ต้น จะเริ่มรู้สึกตื่นเต้นไปกับข่าวการจัดงานและอาจหวงรำลึกถึงเกียรติภูมิและหน้าตาทางสังคมที่ครัวเรือนตนเคยได้รับการจัดงานปอยครั้งก่อน จนเริ่มรู้สึกอยาก่วมเป็นเจ้าภาพจัดงานในครั้งนี้ด้วย พ่อกับลูก พี่กับน้องอาจร่วมลงขันกันเพื่อเป็นเจ้าภาพจัดงาน บางครัวเรือนกู้ยืมเงินจากญาติสนิทมิตรสหายเพื่อใช้เป็นทุนในการเป็นเจ้าภาพงานปอยกับเขาด้วย

คงเป็นเรื่องยากพอสมควรสำหรับบุคคลภายนอก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคนที่ไม่เคยร่วมงานปอยของคนไท ที่จะเข้าใจความรู้สึกของชาวบ้านที่มีต่อการจัดงานปอย ความสำคัญของงานปอยในชีวิตของคนไทนั้นมีอยู่อย่างน้อยสองระดับด้วยกัน ระดับแรกเป็นการสร้างบุญกุศล โดยคนไทมีความเชื่อว่าเจ้าภาพงานปอย รวมทั้งลูกหลาน เมื่อตายจะได้ไปสวรรค์ การจัดงานปอยจึงเป็นเสมือนการซื้อหลักประกันหรือสร้างบุญไว้สำหรับเสวยสุขในโลกหน้า นอกจากนั้น ในระดับสังคม งานปอยช่วยให้เจ้าภาพกลายเป็นผู้มีหน้ามีตา ได้รับเกียรติและการเคารพยกย่องจากสมาชิกของหมู่บ้าน มีฐานะและสถานภาพทางสังคมสูงขึ้นกว่าเดิม ครัวเรือนที่จัดงานปอยได้บ่อยครั้ง ยังมีศักดิ์ศรีและสถานภาพสูงยิ่งขึ้น ในชีวิตจริง ครัวเรือนที่มีกำลังพอจะจัดงานปอยได้ อาจเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างไม่รู้จักเบื่อหน่าย เมื่อมีตรจ้งงานปอยขึ้น กิจกรรมทุกอย่างของหมู่บ้าน หุคสนิทลงนานหลายสัปดาห์ ทุกคนในหมู่บ้านต่างตั้งหน้าตั้งตารอวันงานปอย ในหมู่บ้านขนาดใหญ่ซึ่งอาจมีครัวเรือนเป็นจำนวนสองร้อยครัวเรือนขึ้นไป คงเป็นการยากที่เจ้าภาพเพียงครัวเรือนเดียวจะเลี้ยงชาวบ้านทั้งหมดได้ ทั้งนี้โดยมิพักต้องพูดถึงแขกหรือจากหมู่บ้านอื่นๆที่อาจเดินทางมาร่วมงานโดยไม่ได้รับเชิญ หากเจ้าภาพไล่แขกจากนอกหมู่บ้านเหล่านี้ไป หรือไม่อาจต้อนรับได้อย่างสมเกียรติก็จะทำให้เจ้าภาพรู้สึกเสียหน้า ด้วยเหตุนี้เอง เจ้าภาพงานปอยจึงมักรู้สึกยินดีหากมีครัวเรือนอื่นๆเสนอตัวเป็นเจ้าภาพจัดงานปอยร่วมกันเพิ่มขึ้นอีก

ครัวเรือนต่างๆที่ตกลงใจเป็นเจ้าภาพงานปอยร่วมกัน จะเริ่มส่งตัวแทนไปเจรจาตกลงและปรึกษาหารือในเรื่องต่างๆ เช่น กำหนดวันจัดงาน การเดินทางไปรับพระพุทธรูป เครื่องสังฆทาน และสิ่งอื่นๆสำหรับการถวายวัดในงานปอย ครัวเรือนเจ้าภาพจะต้อง

ส่งสมาชิกของครัวเรือนออกเดินทางร่วมกับกลุ่มหนุ่มของหมู่บ้านเพื่อไปซื้อพระพุทธรูปและสิ่งของอื่นจากบ้านน้ำคำทางฝั่งพม่า โดยกะเนเวลาให้กลุ่มหนุ่มสามารถเดินทางกลับมาถึงก่อนวันงานสักเล็กน้อย การซื้อของร่วมกันคราวละหลายๆ ทำให้เจ้าภาพสามารถประหยัดเงินค่าใช้จ่ายในการซื้อของ และค่าใช้จ่ายในการเดินทางลงใต้พอสมควร เจ้าของของหมู่บ้านกลายเป็นที่ปรึกษาของคณะเจ้าภาพไปโดยปริยาย เจ้าของเป็นผู้ออกความเห็นเกี่ยวกับขนาดและลักษณะของพระพุทธรูปที่ทางวัดต้องการ ตลอดจนให้ความเห็นในด้านของราคา และประเภทของเครื่องใช้อื่นๆ

เมื่อวันกำหนดนัดเดินทางมาถึง ครัวเรือนเจ้าภาพทุกครัวเรือนจะส่งสมาชิกของครัวเรือนออกเดินทางร่วมกับกลุ่มหนุ่มของหมู่บ้านไปยังน้ำคำเป็นกลุ่มใหญ่ เจ้าภาพต้องว่าจ้างหนุ่มๆ ในหมู่บ้านหลายสิบคนเพื่อช่วยแบกพระพุทธรูปและเครื่องใช้ต่างๆ กลับมา การเดินทางจากเมืองซอนไปน้ำคำใช้เวลาไปและกลับเที่ยวละ 4 วัน แต่การเดินทางในลักษณะเช่นนี้เป็นงานหนักเพราะนอกจากจะต้องแบกพระพุทธรูป ตลอดจนสิ่งของอื่นๆ เดินทางอย่างระมัดระวังเพื่อมิให้เกิดการชำรุดเสียหายแล้ว ผู้ร่วมเดินทางยังต้องนอนค้างแรมกลางป่า ท่ามกลางอากาศหนาวเย็น ต้องเสี่ยงอันตรายจากไข้ป่า และการดักรูปปล้นของพวกขาง ค่าจ้างเพียงน้อยนิดที่กลุ่มหนุ่มได้จากเจ้าภาพย่อมไม่คุ้มกับความเหนื่อยยากและการเสี่ยงอันตรายเดินทางรอนแรมเป็นเวลาหลายวัน หากแต่สมาชิกของกลุ่มหนุ่มก็ยังคงเดินทางไปอัญเชิญพระพุทธรูปอยู่เป็นประจำ เพราะตามความเชื่อของคนไท ผู้ร่วมเดินทางได้อานิสงค์ผลบุญเป็นรองแต่เฉพาะเจ้าภาพผู้จัดงานปอยเท่านั้น

ในช่วงขากลับก่อนจะเดินทางมาถึงหมู่บ้านหนึ่งวัน กลุ่มหนุ่มจะส่งตัวแทนไปส่งข่าวให้ครัวเรือนเจ้าภาพเตรียมตัวให้พร้อม ผู้เป็นเจ้าภาพเริ่มเกิดความหงุดหงิดและหวาดวิตกไปต่างๆ นานา ด้วยเกรงว่าพระพุทธรูปที่ไปอัญเชิญมาจะสวยงามหรือไม่เพียงใด ข่าวของต่างๆ ได้รับความเสียหายในระหว่างการเดินทางหรือไม่ เมื่อกลุ่มหนุ่มและคณะกลับมาถึงบ้าน ก็จะพบกับการต้อนรับที่แสนอบอุ่น ครัวเรือนเจ้าภาพมารอต้อนรับตั้งแต่ปากทางเข้าหมู่บ้าน มีการตีฆ้อง กลองยาวนำขบวนอัญเชิญพระพุทธรูปไปยังบ้านของเจ้าภาพ ความเหนื่อยล้าจากการรอนแรมเดินทางไกลเป็นเวลาหลายวันหายไปแทบหมดสิ้น เจ้าภาพงานปอยจัดงานเลี้ยงต้อนรับกลุ่มหนุ่มและคณะอย่างเต็มที่ ทั้งหมดนั่งลงรับประทานอาหารและดื่มด้วยกันตั้งแต่บ่ายไปจนถึงค่ำ เหตุการณ์ระทึกใจ

ต่างๆที่เกิดขึ้นในระหว่างการเดินทางถูกนำมาเล่าสู่กันฟังอย่างครั้นเคร่ง ครวเรือนเจ้าภาพและกลุ่มหนุ่มที่เดินทางไปอัญเชิญพระพุทธรูปมักพัฒนาความสัมพันธ์ที่แน่นแฟ้นต่อไปในอนาคต

เมื่อพระพุทธรูปและของใช้ต่างๆมาถึงหมู่บ้าน ครวเรือนเจ้าภาพแต่ละครวเรือนจะผลักดันนำเอาของไปมอบให้กับทางวัด เจ้าภาพจะเชิญเพื่อนและญาติมิตรที่สนิทสนมกันไปช่วยงาน โดยทำการอัญเชิญพระพุทธรูปจากบ้านไปสู่วัด เจ้าจงทำพิธีสวดอนุโมทนาและให้ศีลให้พรแก่ครวเรือนเจ้าภาพ เมื่อครวเรือนเจ้าภาพทั้งหมดนำเอาของไปมอบให้กับทางวัดจนหมดสิ้นแล้ว วันสำคัญที่ทุกคนรอคอยก็ใกล้มาถึง หมู่บ้านทั้งหมู่บ้านเริ่มเคลื่อนไหวอย่างคึกคัก ครวเรือนเจ้าภาพทั้งหมด รวมทั้งญาติมิตรพี่น้องต่างสาละวนอยู่กับการเตรียมจัดงานเลี้ยง เตรียมอาหารและเหล้าเพื่อรับรองแขกที่จะมาร่วมงานปอย คนเฒ่าคนแก่และผู้หญิง ใช้เวลาเตรียมเย็บจีวรสำหรับพระพุทธรูปอย่างสวยงาม จัดทำตุ่งหรือธงสำหรับประดับวัด เตรียมเย็บผ้ามา่าน ผ้าปูโต๊ะหมู่บูชา ผ้าปูพื้นโบสถ์ ผ้าไตรจีวร ตลอดจนเครื่องมือเครื่องใช้อื่นๆเพื่อนำไปถวายวัดและเจ้าจง

ครวเรือนเจ้าภาพ เริ่มตั้งโต๊ะเลี้ยงญาติมิตรผู้มาช่วยเตรียมจัดงานปอยล่วงหน้า นับสัปดาห์ คนแปลกหน้าและญาติมิตรจากหมู่บ้านอื่นๆ ผลัดเปลี่ยนแวะเวียนกันมาเยี่ยมและสังเกตุการณ์ เจ้าภาพทุกครวเรือนจะเริ่มส่งตัวแทนออกไปเชิญแขกหรือและญาติมิตรให้มาร่วมงานปอยเพื่อแสดงความยินดีกับเจ้าภาพในวันที่กำหนดเอาไว้ ผู้มาร่วมงานมักนิยมนำเอาข้าว ผ้าทอและเนื้อสัตว์ติดมือมามอบให้กับเจ้าภาพเพื่อช่วยงาน

ในวันจัดงานปอย ครวเรือนเจ้าภาพทั้งหมดแปรสภาพเป็นจุดนัดพบและสถานที่จัดเลี้ยงของหมู่บ้าน ภายในบริเวณบ้านตั้งโต๊ะอาหารหลายสิบชุดเพื่อเลี้ยงแขกผู้มาร่วมงานเป็นเวลาสามวันสามคืนติดต่อกัน แขกหรือดื่มกินติดต่อกันไปอย่างไม่หยุดยั้ง ครวเรือนเจ้าภาพต่างต้องระดมญาติมิตรมาช่วยปรุงอาหาร จัดโต๊ะ เสิร์ฟอาหาร ล้างถ้วยชาม และงานอื่นๆตลอดเวลาของการจัดงานปอย

เช้าตรู่ของการจัดงานวันแรก กลุ่มหนุ่มจะออกตระเวนไปทั่วหมู่บ้าน เพื่อตีฆ้องกลองยาวและบรรเลงดนตรีไปรอบหมู่บ้านเป็นการสร้างบรรยากาศของงานปอยภายในหมู่บ้าน แขกหรือจากในและนอกหมู่บ้านแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่เอี่ยมสวยงาม เดินทางไปยังบ้านของเจ้าภาพด้วยรอยยิ้มเอิบอิ่มเพื่อแสดงความยินดีต่อบุณกุศลที่เจ้าภาพได้ทำลงไป ความเนิบนาบนุ่มนวลของบรรดาแขกหรือผู้มาเยือน เป็นภาพที่ขัดแย้งอย่างสิ้น

แข่งกับสมาชิกครัวเรือนของเจ้าภาพซึ่งต่างสาละวนวุ่นวายอยู่กับการเตรียมอาหารและเครื่องดื่ม แยกหรือและญาติมิตรได้รับเชิญให้นั่งลงรับประทานอาหารมื้อแรกของงานปอย หลังอาหารเช้า เจ้าภาพจะทำพิธี "รับพระเจ้า" หรือการอัญเชิญพระพุทธรูปกลับมาที่บ้าน เจ้าภาพและคนทั้งหมู่บ้าน รวมทั้งแขกจากนอกหมู่บ้าน จะจัดขบวนไปที่วัดเพื่อไปรับพระพุทธรูปกลับมาไว้ที่บ้านเป็นการชั่วคราวเพื่อให้แขกผู้มาร่วมงานได้ชื่นชมเมื่ออัญเชิญพระพุทธรูปกลับมาถึงบ้าน ครัวเรือนเจ้าภาพแต่ละครัวเรือนจะนำเอาข้าวของเครื่องใช้ทั้งหมดที่เตรียมไว้ถวายวัดและเจ้าจง อาทิเช่น พระพุทธรูป ตู้พระไตรปิฎก จีวร ผ้าห่ม รองเท้า กระตักน้ำร้อน ตะเกียง ที่นอนหมอนมุ้ง กาน้ำชา ถ้วยชาม ผ้าผืน เป็นต้น ออกมาตั้งไว้ตรงลานบ้านเพื่อให้แขกผู้มาเยือนได้ชื่นชม

ตลอดสามวันของการจัดงาน แยกหรือที่แวะเวียนมาดื่มกินต่างพากันเอ่ยปากชมเชยความงดงามของพระพุทธรูป ความใจบุญของเจ้าภาพ และให้พรเพื่อให้เจ้าภาพมั่งคั่งร่ำรวยยิ่งขึ้นไป

วันรุ่งขึ้นซึ่งเป็นวันที่สองของงานปอยนับเป็นวันสำคัญที่สุด เจ้าภาพจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาพระพุทธรูป เพื่อให้แขกผู้มาเยือนได้กราบไหว้พระพุทธรูป ผู้อาวุโสของครัวเรือนจะนั่งบนเก้าอี้ด้านข้างของพระพุทธรูป เมื่อแขกเดินทางมาร่วมงานจะเข้ามากราบพระพุทธรูปและแสดงความเคารพต่อผู้อาวุโสของครัวเรือนเจ้าภาพ ในลักษณะเช่นนี้ ผู้อาวุโสหรือหัวหน้าครัวเรือนเจ้าภาพเป็นผู้ได้รับเกียรติสูงสุด ได้รับการคารวะจากผู้มาเยือนและแขกผู้มาร่วมงานทุกคน

ในอดีต เจ้าภาพจัดงานปอยจะเชิญเจ้าฟ้ามาร่วมงานในวันที่สอง โดยเจ้าฟ้าอาจเดินทางมาเองหรือส่งตัวแทนมาแสดงความยินดีกับเจ้าภาพในบุญกุศลที่สร้างขึ้น การจัดงานปอยจึงเป็นโอกาสที่ชาวบ้านจะได้พูดคุยและต้อนรับเจ้าฟ้าหรือตัวแทนอย่างใกล้ชิดและในทำนองเดียวกัน การมาร่วมงานปอยทำให้เจ้าฟ้าสามารถรับรู้ทุกข์สุขและปัญหาของราษฎรภายใต้การปกครองของตน

ในช่วงบ่ายของวันที่สาม เจ้าภาพจัดขบวนแห่ใหญ่โต หัวขบวนนำโดยนักดนตรีกลุ่มใหญ่ ทำการตีกลอง ฆ้อง ปี่ เพื่อบรรเลงดนตรีอย่างครื้นเครง ถัดจากนักดนตรีเป็นกลุ่มสาวหลายสิบคน แต่ละคนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าเครื่องประดับสวยงาม ตามด้วยกลุ่มหนุ่มหามแคร่ไม้ไผ่เพื่ออัญเชิญพระพุทธรูปและของถวายต่างๆ ไปยังวัดของหมู่บ้าน

ชาวบ้านต่างพากันออกมาดูสองฟากถนนอย่างหนาแน่นและเดินตามขบวนไปจนถึงวัด

เจ้าภาพและสมาชิกของครัวเรือนแต่งกายด้วยเสื้อผ้าใหม่เอี่ยมเดินนำหน้าพระพุทธรูปไปพร้อมกับขบวนแห่ การเป็นเจ้าภาพงานปอยแต่ละครั้ง เจ้าภาพและครัวเรือนจะต้องทำงานหนักหลายปี คอยเก็บหอมรอมริบเพื่อรวบรวมเงินไว้เป็นค่าใช้จ่ายในการจัดงาน ช่วงเวลาของการจัดงานปอยจึงเป็นโอกาสพิเศษสำหรับเจ้าภาพ ซึ่งกลายเป็นที่ชื่นชมยินดีของผู้คนรอบข้างตลอดระยะเวลาสามวัน เมื่อขบวนแห่มาถึงวัดและวนรอบวัดสามรอบ เจ้าภาพก็จะนำพระพุทธรูปและของถวายต่างๆเข้าวัดเพื่อประเคนให้กับเจ้าของอย่างเป็นทางการ หลังจากนั้นชาวบ้านทั้งหมดจะร่วมกันสวดมนต์ เจ้าของจะเทศนาอนุโมทนาและให้ศีลให้พรแก่เจ้าภาพและครอบครัวให้อยู่เย็นเป็นสุขสืบไป

เมื่อเสร็จพิธี ครัวเรือนเจ้าภาพแต่ละครัวเรือนจะนำเอาเสาไม้ไผ่สูงร่วมสิบเมตรมาปักไว้บริเวณหน้าวัดครัวเรือนละหนึ่งต้น โดยมีตุ่งหรือธงแขวนอยู่บนยอดเสา โคนเสาตบแต่งด้วยต้นกล้วย และนำเอาสารพัดกับข้าวและผลไม้ ผูกติดกับโคนเสาเพื่อเช่นไหว้ผิ ตุ่งของคนไทได้คง มีลักษณะคล้ายตุ่งของทางล้านนา ส่วนใหญ่ทำด้วยผ้าทอกว้างประมาณคืบเศษ ยาวประมาณ 2-3 เมตร ปักกลดลายสวยงาม ลายที่คนไทนิยมปักสำหรับงานปอยส่วนใหญ่เป็นรูปเจดีย์หรือฉัตรเจ็ดชั้น ปักด้วยด้ายสีสดลงบนผ้าขาว คนไทเล่าว่า เมื่อครั้งพุทธกาล มีหญิงม่ายคนหนึ่งทราบข่าวว่าพระพุทธรูปเจ้าจะเสด็จผ่านมายังหมู่บ้านของนาง เพื่อนบ้านต่างพากันเตรียมสารพัดกับข้าวอย่างดี พร้อมทั้งผ้าจีวรเพื่อถวายแด่พระพุทธรูป หญิงม่ายชาวนี้นี้มีเงินอยู่เพียงเล็กน้อย จึงนำเงินทั้งหมดที่นางมีอยู่ไปซื้อด้ายมาได้สองกลุ่ม แล้วนำมาทอเป็นผ้าแถบยาวได้หนึ่งผืน เมื่อพระพุทธรูปเสด็จมาถึง หญิงชาวนี้นี้ก็ถวายผ้าผืนนั้นแด่พระองค์ ผู้คนที่มาคอยเฝ้าพระพุทธรูปต่างพากันหัวเราะเยาะของขวัญค้อยค่าของนาง พระพุทธรูปเจ้าทรงรับผ้าจากหญิงม่ายพลางตรัสสอนว่า ผ้าแถบผืนนี้ เป็นของขวัญล้ำค่าที่สุด เพราะเป็นของขวัญที่มาจากศรัทธาอย่างสิ้นสุดจิตใจ นับแต่นั้นมา ตุ่งจึงกลายมาเป็นสัญลักษณ์ของงานบุญและการทำบุญอย่างทุ่มเทจิตใจ เพื่อระลึกถึงความดีของหญิงม่ายผู้นั้น

เมื่อจัดงานปอยเสร็จสิ้นลงเจ้าภาพนิยมปักตุ่งไว้บริเวณหน้าวัดเพื่อเป็นสัญลักษณ์ คนไทเชื่อว่าเมื่อเจ้าภาพงานปอยตายไปจะได้ไปสวรรค์ บรรพบุรุษและลูก

หลาน ก็ยังได้อานิสงส์จากบุญและได้ไปสวรรค์เช่นเดียวกัน ตุงงานปอยจึงเป็นสัญลักษณ์ของการจองที่ในสวรรค์เอาไว้สำหรับเจ้าภาพและสมาชิกของครัวเรือน

งานปอยของคนไทได้คง นอกจากจะเป็นโอกาสสำคัญสำหรับการเฉลิมฉลอง หลังจากเสร็จสิ้นงานหนักในไร่นา การตอกย้าสายสัมพันธ์อันดีระหว่างญาติมิตรเพื่อนฝูงและสมาชิกของหมู่บ้านทั้งหมดซึ่งมักได้รับเชิญมาร่วมงาน และเป็นโอกาสสำคัญสำหรับการทำบุญและสร้างความมีหน้ามีตาสำหรับเจ้าภาพแล้ว งานปอยยังมีบทบาทสำคัญในการอบรมคนหนุ่มสาวรุ่นใหม่ให้เริ่มเรียนรู้หน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน กลุ่มหนุ่มมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนของเจ้าภาพเดินทางไปอัญเชิญพระพุทธรูปตลอดจนซื้อเครื่องใช้ต่างๆ สำหรับการถวายวัด อีกทั้งเป็นแรงงานหลักในการจัดเตรียมและซ่อมแซมวัดก่อนการจัดงานปอย กลุ่มสาวมีบทบาทหลักในการช่วยเหลือผู้อาวุโสตกแต่งวัดให้ปราณีตสวยงาม และช่วยเหลือเจ้าภาพในด้านงานฝีมือต่างๆ

ในปัจจุบัน งานปอยที่ครัวเรือนต่างๆ ในหมู่บ้านเป็นเจ้าภาพร่วมกันดังกล่าวข้างต้นเริ่มมีน้อยลง เนื่องเพราะการทำการเกษตรอย่างเข้มข้นตลอดทั้งปีทำให้ชาวบ้านทุกคนมีภารกิจในไร่นาและการค้าขายพืชผลเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก คนไทได้คงในปัจจุบันนิยมจัดงานปอยจองหรือการทำบุญวัด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนในหมู่บ้านทุกคนเป็นเจ้าภาพร่วมกัน และมีกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการจัดงาน ปอยจองมีรูปแบบคล้ายคลึงกับการจัดงานปอยในอดีตแทบทุกประการ จะมีข้อต่างอยู่ตรงที่เงินทุนสำหรับการจัดงานมาจากการบริจาคของครัวเรือนทั้งหมด และการจัดงานเลี้ยงกระทำบริเวณลานวัด ปอยจองเป็นโอกาสสำคัญสำหรับการทำงานร่วมกันของครัวเรือนต่างๆ ในหมู่บ้าน ในการซ่อมแซม ทำความสะอาดและจัดเตรียมวัดให้สวยงาม อีกทั้งจัดเตรียมอาหารสำหรับงานเลี้ยง ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ปอยจองเริ่มเป็นงานประเพณีที่หมู่บ้านต่างๆ จัดขึ้นอย่างยิ่งใหญ่ โดยเชิญแขกหรือจากนอกหมู่บ้านให้มาร่วมงานเลี้ยง และเริ่มมีลักษณะของการแข่งขันกันระหว่างหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงกันว่าใครสามารถจัดงานปอยได้ยิ่งใหญ่กว่ากัน หากปีก่อนบ้านหลักช้างจัดงานปอยอย่างใหญ่โตและเป็นที่ถูกกล่าวขวัญของผู้คนในละแวกนั้น ในปีต่อไป บ้านฟ้าโผซึ่งอยู่ใกล้เคียงจะพยายามจัดงานปอยให้ยิ่งใหญ่และคึกคักมากกว่าเพื่อเป็นการเอาชนะและทำให้หมู่บ้านอื่นๆ รู้สึกเสียหน้า จึงต้องพยายามจัดงานปอยให้ยิ่งใหญ่ขึ้นในปีต่อไป ลักษณะของการจัดงานปอยของคนไทจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจากกิจกรรมที่เน้นการแข่งขัน

ขันและความมีหน้ามีตาทางสังคมระหว่างครัวเรือนต่างๆในหมู่บ้านเดียวกัน มาเป็นการแข่งขันเพื่อศักดิ์ศรีและหน้าตาระหว่างหมู่บ้านแทน

ความตายและพิธีกรรมตามวัฏจักรของชีวิต

คนไทยได้คงให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนแปลงตามวัฏจักรของชีวิต ด้วยการจัดพิธีกรรมและงานเฉลิมฉลองวาระสำคัญๆในสามช่วงเวลาของชีวิต คือ การเกิด การแต่งงานและงานศพอย่างเอิกเกริก เราได้บรรยายพิธีกรรมเกี่ยวกับการเกิดและงานแต่งงานมาแล้วในบทที่สาม ดังนั้นในส่วนนี้จะให้ความสำคัญเพียงเฉพาะกับพิธีกรรมที่เกี่ยวข้องกับความตายและการจัดงานศพของคนไทยได้คง

ความคิดและความรู้สึกของคนไทยต่อความตาย ได้รับอิทธิพลมาจากพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในเรื่องของการเวียนว่ายตายเกิดในชาติภพต่างๆตามกฎแห่งกรรม ความตาย ในจักรวาลวิทยาของคนไทย จึงเป็นเสมือนหนึ่งโอกาสแห่งการเลื่อนสถานะหรือตำแหน่งให้สูงขึ้นไปในปิรามิดแห่งบุญ คนไทยเชื่อมั่นว่าหากสั่งสมบุญด้วยการทะนุบำรุงพระศาสนา การถือศีลและทำทานอย่างสม่ำเสมอ ตนเองจะเกิดใหม่ในสถานะสูงขึ้นกว่าเดิมในชาติภพหน้าอย่างแน่นอน ด้วยเหตุนี้เอง เมื่อเริ่มเข้าสู่วัยกลางคนไปจนถึงวัยชรา คนไทยจึงนิยม "เตรียมตัว" เพื่อรอรับความตายด้วยการเข้าวัดฟังธรรม ถือศีลนั่งสมาธิ ทำบุญและเข้าร่วมพิธีกรรมทางศาสนาอย่างสม่ำเสมอ คนไทยโดยทั่วไปมองว่าความตายไม่ใช่สิ่งน่ากลัว หากแต่เป็นเพียงการเปลี่ยนผ่านไปสู่สถานะที่สูงขึ้นกว่าเดิม การตายอย่างสงบตามวัยอันควรจึงเป็นเรื่องปรกติธรรมดา แต่การตายด้วยโรคระบาดหรือการเจ็บป่วยเป็นระยะเวลานาน เป็นการกระทำของผีร้าย¹⁵ ยิ่งไปกว่านั้น การตายเพราะถูกทำร้ายอย่างรุนแรง เช่น ถูกมีดแทงตาย ถูกฆ่าตาย เป็นผลมาจากกรรมชั่วที่สั่งสมมาแต่ชาติปางก่อน คนไทยเชื่อว่าหญิงที่ตายในขณะตั้งครรภ์และระหว่างคลอด วิญญาณจะกลายเป็นผีร้าย จึงต้องมีพิธีป้องกันไม่ให้ผีร้ายย้อนกลับมารังควานสามีและญาติพี่น้องด้วยการผ่าท้องเอาศพเด็กในท้องออก ศพของเด็กและแม่จะถูกห่อด้วยเสื่อและนำไปฝังแยกกัน เพื่อไม่ให้ดวงวิญญาณของทั้งสองได้พบกัน และไม่ให้ผู้หญิงคนนี้ประสบโชคร้ายเช่นนี้อีกในชาติภพต่อไป

¹⁵ ปรอดคู Milne (1910: 179)

เมื่อมีคนตายในหมู่บ้าน ญาติพี่น้องจะช่วยกันอาบน้ำศพอย่างพิธีพิถันจนสะอาด สะอ้าน แต่งศพด้วยเสื้อผ้าชุดที่ดีที่สุด¹⁶ เอาเหรียญเงินใส่ปากเพื่อเป็นค่าจ้างสำหรับให้ คนแจวเรือส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ นำศพใส่โลงโดยหันศีรษะไปทางทิศเหนือและ ตั้งศพไว้ที่บ้านเพื่อให้ญาติพี่น้องและชาวบ้านแวะเวียนมาเคารพศพตามประเพณี

ตามธรรมเนียมปฏิบัติ คนไทยนิยมจัดงานศพเป็นเวลาสามวัน ตลอดทั้งสามวันนี้ จะมีเพื่อนบ้าน ญาติมิตรแวะเวียนมาแสดงความเสียใจต่อครัวเรือนเจ้าภาพ มีการจัดงาน เลี้ยงตลอดทั้งสามวันเพื่อต้อนรับแขกผู้มาไหว้ศพ แขกผู้มาร่วมงานมักให้เงินเล็กน้อย เพื่อช่วยค่าอาหาร ญาติสนิทบางครัวเรือนอาจนำเอาของใช้ต่างๆรวมทั้งเงินมามอบให้ กับครัวเรือนเจ้าภาพ ซึ่งจะเก็บรวบรวมเงินและข้าวของต่างๆนำไปบริจาคให้กับทางวัด ในนามของผู้ตายหลังจากเสร็จสิ้นพิธีฝังศพ ในช่วงระหว่างการจัดงานศพตลอดทั้งสาม วัน หน้าบ้านของคนตาย จะมีกลุ่มหนุ่มตีกลองยาว ฆ้องและจุคประทัดเป็นช่วงๆเพื่อไล่ ผีร้ายไม่ให้กล้ากรายมาทำร้ายวิญญาณของคนที่ยังตาย หรือมาหลอกล่อให้หลงกล คิดตามผีร้ายไปยังสถานที่อื่น ภายในบ้านเรือนของเจ้าภาพจัดโต๊ะอาหารรับรองแขกผู้ มาไหว้ศพ แขกหรือจะผลัดกันกล่าวคำไว้อาลัยผู้ตาย โดยหวนรำลึกถึงคุณงามความดี และบุคลิกลักษณะที่ดีของผู้ตาย งานศพของคนไทยไม่มีการนิมนต์เจ้าจงหรือพระสงฆ์ มาสวดศพดังเช่นงานศพของคนไทย

เมื่อครบสามวัน ครัวเรือนเจ้าภาพจะทำพิธีเคลื่อนศพไปฝังที่สุสานของหมู่บ้าน โดยมีการให้หมอดูกำหนดฤกษ์ยามของการเคลื่อนศพและการฝังศพเอาไว้ก่อนล่วงหน้า เมื่อได้ฤกษ์ในการเคลื่อนศพ ขบวนแห่ศพนำโดยนักดนตรี 5-6 คน ตีกลอง ฆ้องและเล่น เครื่องเป่าบรรเลงเพลงนำขบวนออกไป ตามด้วยญาติผู้ชายกลุ่มหนึ่งทำหน้าที่แบกศพ โดยนำโลงวางบนแคร่ไม้ มีปราสาทศพห่อหุ้มคล้ายกับงานศพของชาวล้านนา ลูก หลานและญาติสนิท เดินตามหลังศพไป ตามด้วยขบวนญาติมิตรและเพื่อนบ้าน ออก เดินทางไปยังสุสาน หมู่บ้านคนไทยแทบทุกแห่งมักเลือกทำเลที่ตั้งสุสานประจำหมู่บ้าน ไว้บนเนินเขาใกล้กับหมู่บ้าน โดยมีการสลักหินทำเป็นโลงใส่ศพ และแผ่นหินจารึกชื่อ ของผู้ตายคล้ายกับฮวงจุ้ยของชาวเข

¹⁶ในอดีต คนไทยนิยมแต่งศพด้วยการสวมเสื้อกลับด้านหลังไปด้านหน้า โดยเชื่อว่าวิญญาณของผู้ตายจะออกจากร่างทางด้านหลัง

หากผู้ตายเป็นหญิงโสไคยังไม่ได้แต่งงาน ญาติพี่น้องจะนำโลงศพไปเคาะกับคันไม้ในระหว่างการแห่ศพไปสู่สถาน¹⁷ โดยเชื่อว่าในชาติภพหน้าจะได้ไม่โชคร้าย ดายไปทั้งๆที่ยังไม่ได้แต่งงาน หากผู้ตายมีฐานะดี ประสาทศพและขบวนแห่ศพอาจได้รับการประดับประดาอย่างวิจิตรพิสดาร ยอดหลังคาประสาทจะประดับด้วยแผ่นโลหะฉลุลวดลายงดงาม โลงศพคลุมด้วยผ้าปักเป็นรูปเทพยดาพื่อนรำ เป็นต้น

เมื่อขบวนแห่ศพมาถึงสุสาน พระสงฆ์ซึ่งมารออยู่ที่หลุมศพจะเริ่มทำพิธีสวดส่งวิญญาณผู้ตายไปสู่สุคติ ผู้หญิงมักไม่ค่อยขึ้นไปบนสุสานซึ่งอยู่บนเนินเขาแต่จะรออยู่ข้างล่าง ในขณะที่ผู้ชายแบกโลงศพขึ้นไปและหย่อนศพลงหลุมในระหว่างที่เจ้าองกำลังสวดอยู่ โดยปรกติศพบของคนไทจะหันหัวไปทางทิศเหนือ ซึ่งเชื่อกันว่าเป็นทิศของเขาพระสุเมรุ ในโลงศพนิยมใส่ข้าวสาร ใบชา และยาสูบ เป็นเสบียงให้ผู้ตายนำติดตัวไประหว่างทาง เมื่อทำการฝังศพและตั้งแผ่นหินจารึกชื่อผู้ตายแล้วเสร็จ ลูกหรือพี่น้องของผู้ตายจะตั้งสำรับข้าวปลาอาหารเพื่อเซ่นไหว้ดวงวิญญาณและเผ่ากระดาษาเงินกระดาษาทองไปให้กับดวงวิญญาณของผู้ตาย¹⁸ หลังจากนั้น เมื่อครบกำหนดเจ็ดวันหลังจากการตาย คราวเรือนผู้ตายจะจัดเลี้ยงที่บ้านอีกครั้งหนึ่ง โดยเชื่อว่าเมื่อครบกำหนดเจ็ดวัน ดวงวิญญาณของผู้ตายจะกลับมาที่บ้านเพื่อกล่าวคำอาลาเป็นครั้งสุดท้าย พี่น้องลูกหลานและญาติมิตรใกล้เคียงจะมาพร้อมพิธีในครั้งนี้เพื่อทำการเซ่นไหว้ดวงวิญญาณของผู้ตาย เมื่อพิธีเซ่นไหว้ดวงวิญญาณในครั้งนี้หมดลง ก็เป็นอันเสร็จพิธีศพ

พิธีกรรมกับวิกฤตการณ์ของชีวิต

พิธีกรรมประจำปี (calendrical ritual) เป็นพิธีกรรมที่จัดขึ้นด้วยความรู้สึกรัตนาลึกเลื่อมใส เป็นการเฉลิมฉลองเพื่อรำลึกวันสำคัญทางศาสนา ในขณะที่พิธีกรรมตามวัฏจักรชีวิต (cyclical ritual) เป็นพิธีที่จัดขึ้นเพื่อให้คนและชุมชนปรับตัวตามการเปลี่ยนแปลงของชีวิต ทั้งพิธีกรรมประจำปีและพิธีกรรมตามวัฏจักรชีวิตจะมีลักษณะเป็นพิธีกรรมที่แสดงอารมณ์ความรู้สึก (expressive) ร่วมกันของชุมชนหรือคนหมู่มาก ในขณะที่พิธีกรรมวิกฤต (crisis ritual) เป็นพิธีกรรมที่มีจุดมุ่งหมายชัดเจน (instrumental)

¹⁷ คันไม้ในโลกทัศน์ของคนไท เป็นสัญลักษณ์ของอาหาร ความอุดมสมบูรณ์ และภาวะเจริญพันธุ์ (fertility) การนำเอาโลงศพของผู้หญิงที่ยังไม่ได้แต่งงานไปเคาะกับคันไม้จึงอาจเป็นสัญลักษณ์ของการแต่งงาน โปรดดู Milne (1910: 94)

¹⁸ องค์ประกอบหลายประการในพิธีศพของคนไทได้คงในปัจจุบัน หีบศพหรือโลงเคลื่อนมาจากพิธีศพของชาวเข้ ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการสร้างซองหีบและการเผ่ากระดาษาเงินกระดาษาทอง เป็นต้น

หรือต้องการบรรลुวัตถุประสงค์บางอย่าง เช่น ต้องการแก้ไขภัยพิบัติ ความทุกข์ยาก หรือเพื่อช่วยให้รอดพ้นจากสภาวะวิกฤตในชีวิต เป็นต้น

สาเหตุของวิกฤตการณ์ในชีวิตอาจเกิดจากเงื่อนไขตามธรรมชาติ เช่น โรคภัยไข้เจ็บบางประเภท อุบัติเหตุ สภาวะฝนแล้ง โจรผู้ร้ายปล้นชิงทรัพย์สิน เป็นต้น วิกฤตการณ์เหล่านี้อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีการต่างๆ เช่น ขุดคูส่งน้ำเพื่อแก้ปัญหาคความแห้งแล้ง จัดเวรยามระวังโจรขโมย ไปปรึกษาแพทย์เพื่อบำบัดอาการเจ็บไข้ เป็นต้น แต่วิกฤตการณ์บางอย่างไม่อาจแก้ไขได้ด้วยเหตุผลหรือวิธีการตามปกติ เช่น เจ็บไข้เป็นเวลานาน รักษาไม่หาย ไปรักษาที่โรงพยาบาลมาแล้วก็ไม่หาย เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ คำอธิบายสาเหตุของปัญหาวิกฤตในชีวิตอาจมีลักษณะผุดผ่องไปจากเหตุผลปกติธรรมดาอยู่บ้าง เช่น คนๆนี้อาจถูกผีร้ายกลั่นแกล้งเล่นงาน เป็นต้น หรือบางครั้งคำอธิบายปัญหาวิกฤตอาจมาจากอิทธิพลของโชคชะตา และอิทธิพลของดวงดาว ตัวอย่าง เช่น ในบ้านหลักช้าง มีชายวัยกลางคนผู้หนึ่งมีนามว่า ยี่ ชายผู้นี้เจอกรรมชีวิตเล่นงานอย่างหนักในช่วง 2-3 ปีมานี้ เขาป่วยหนักหลายครั้งและเมื่อหายจากอาการป่วยครั้งล่าสุด ภรรยาสาวของเขาก็ตายจากไปก่อนวัยอันควร ยี่ไปปรึกษาหมอดูในหมู่บ้านและได้รับคำอธิบายว่าเคราะห์ของเขาเกิดจากบ้านไม่เป็นมงคล ไม่ถูกโฉลกกับดวงชะตา เขาควรย้ายบ้านเพื่อให้รอดพ้นจากวิกฤตในชีวิต

โดยนัยดังกล่าว วิกฤตการณ์บางอย่างในชีวิต เช่น โรคภัยไข้เจ็บเรื้อรัง ภัยธรรมชาติ อุบัติเหตุหรือเคราะห์ร้ายบางชนิด ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยวิธีการปกติ แต่จำเป็นต้องพึ่งความช่วยเหลือจากอำนาจศักดิ์สิทธิ์ หรือมาตรการอื่นๆซึ่งมีอยู่อย่างน้อย 4 รูปแบบ คือ โหราศาสตร์หรือการทำนายทายทักโชคชะตา การเซ่นไหว้ผีให้หยุดกลั่นแกล้งรังควาน การใช้เวทย์มนต์คาถาหรือวัตถุมงคลอื่นๆ และการประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนา¹⁹

อิทธิพลของดวงดาวต่อชีวิตมนุษย์มีความผูกพันอย่างลึกซึ้งในวิถีคิดและจักรวาลวิทยาของคนไทย หากปราศจากเสียซึ่งวันเดือนปีเกิดและเวลาดกฟากเพื่อนำไปกำหนดดวงชะตา คนไทยแทบจะทำอะไรไม่ได้เลยในชีวิต ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของการตั้งชื่อ การเลือกคู่ครอง หรือแม้กระทั่งกิจกรรมง่ายๆเช่น การตัดผมหรือเล็บ เป็นต้น ชีวิตทั้ง

¹⁹ พระพุทธเจ้า ตามความเชื่อของคนไทย มิได้เป็นเพียงมนุษย์ธรรมดาซึ่งตรัสรู้และปรินิพพานไปเท่านั้น แต่คนไทยยังถือว่าและเรียกพระพุทธเจ้าว่าเป็นพระเจ้า คือ มีอำนาจเหนือธรรมชาติในการคลานบันดาลให้สรรพสิ่งเป็นไปตามการร้องขอของสัตว์โลกที่เดือดร้อนและมาขอความช่วยเหลือของพหุเทพตามความเชื่อของพระองค์

ชีวิตจะมีแต่ความวุ่นวายสับสนเพราะไม่สามารถดูดวงชะตาซึ่งเป็นเสมือนเข็มทิศชี้แนวทางดำเนินชีวิต คนไทยเชื่อว่าดวงดาว หรือตำแหน่งของดาวต่างๆ ณ เวลาตกฟากและการโคจรเคลื่อนไหวของดวงดาวในเวลาต่อมา มีอิทธิพลต่อโชคเคราะห์ที่เกิดขึ้นในชีวิตของมนุษย์ทุกคน ด้วยเหตุนี้เอง กิจกรรมต่างๆ หากกระทำถูกต้องตามเวลาอันเป็นมงคลก็จะก่อให้เกิดผลดี แต่ในทางกลับกัน หากกระทำผิดเวลาหรือในช่วงไม่เป็นมงคล กิจกรรมดังกล่าวก็จะเกิดผลเสียต่อไปในภายภาคหน้า

ในทำนองเดียวกัน คนไทยมีความเชื่อในเรื่องของกลางดีและกลางร้าย นั่นคือ ในชีวิตประจำวันเราอาจประสบบางเหตุการณ์ทั้งในแง่ดีและแง่ร้าย สัตว์เป็นกลางบอกเหตุที่สำคัญอย่างหนึ่ง หากพบนกแร้งหรืออีกาเกาะหลังคาบ้าน ถือเป็นกลางร้าย คนในบ้านอาจประสบเคราะห์ หากสัตว์เลื้อยคลานเข้าไปในบ้าน คนไทยเชื่อว่าเป็นกลางบอกว่าเจ้าของบ้านจะสูญเสียทรัพย์สินหรืออาจโชคร้ายในการค้าขาย เป็นต้น เมื่ออ้าย หลิงซรวัยเจ็ดสิบเศษคนหนึ่งในบ้านหลักช้างเสียชีวิตลง เพื่อนบ้านต่างรำลึกกันว่าเธอพบรังผึ้งรังใหญ่บนกิ่งไม้หน้าบ้าน และในวันเดียวกันก็มีอีกาเกาะหลังคาบ้าน ชาวบ้านหลายคนได้เตือนนางว่าเป็นกลางร้าย ให้ไปปรึกษาหมอดูหรือย้ายไปนอนที่อื่นเป็นการชั่วคราว แต่เธอปฏิเสธจึงต้องมาพบกับจุดจบในอีกสองวันต่อมา ความเชื่อในเรื่องของดวงชะตา อิทธิพลของดวงดาวและโชคกลาง ทำให้คนไทยมักปรึกษามูเตลูก่อนทำกิจกรรมใดๆ เพื่อให้ตรวจดวงชะตาและกำหนดฤกษ์ยาม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกิจกรรมสำคัญของชีวิต เช่น การตั้งชื่อ การแต่งงาน การสร้างบ้าน และการฝังศพ เป็นต้น

เมื่อเกิดเหตุร้ายขึ้นในชีวิต เช่น ถูกรถยนต์ชน เป็นโรคที่หาสาเหตุไม่พบหรือรักษาไม่หาย หรือเกิดเคราะห์ซ้ำแล้วซ้ำอีกอย่างไม่หยุดหย่อน คนไทยมักนิยมไปหาคนทรงเพื่อให้ช่วยตรวจดูว่าวิกฤตการณ์ที่กำลังเกิดขึ้นกับชีวิตของตนเป็นผลมาจากอะไร ตนเองหรือคนในบ้านไปทำอะไรให้ผีตนใดไม่พอใจหรือไม่ คนทรงจะนั่งทางในเพื่อตรวจหาสาเหตุและแนะวิธีแก้ไข เช่น อาจแนะนำให้ผู้ป่วยตั้งศาลและเครื่องเซ่นเพื่อขอขมาผีให้หยุดทำร้ายหรือกลั่นแกล้ง บางครั้งคนทรงอาจแนะนำเทคนิคอื่นๆ ในการหลอกผี เช่น การเปลี่ยนชื่อ การย้ายที่อยู่เป็นการชั่วคราว การแก้แค้นทำเป็นตายแล้วให้ญาติมิตรนำเอาศพไปฝังหลอกๆ เทคนิคเหล่านี้เป็นอุบายเพื่อหลอกผีร้ายให้เข้าใจว่าเหยื่อได้ตายจากไปแล้ว จะได้หยุดกลั่นแกล้งหรือรังควานไปในที่สุด

ตามความเชื่อของคนไท เเคราะห์ร้าย โรคภัยไข้เจ็บ และสภาวะวิกฤตต่างๆ ที่เกิดจาก "กรรม" เป็นสิ่งที่ไม่อาจแก้ไขได้ด้วยเช่น ไหว้ผีหรือด้วยเทคนิควิธีอื่นๆ แต่จำเป็นต้องใช้การประกอบพิธีกรรมทางพุทธศาสนาและการทำงานทำทานเป็นสำคัญ ในการแก้ไขปัญหาวิกฤตในชีวิต คนไไทยนิยมทำบุญ ด้วยการสร้างกองมูหรือพระเจดีย์ ซึ่งเป็นสัญลักษณ์สำคัญของพุทธศาสนา²⁰ การจัดงานปอยเพื่อถวายพระพุทธรูปและเครื่องใช้ต่างๆเข้าวัด การทำทานโดยไถ่ชีวิตสัตว์ที่กำลังจะถูกฆ่า การอธิษฐานกับพระพุทธรูป ศักดิ์สิทธิ์ การสวดมนต์ รักษาศีลและทำสมาธิ ไปจนถึงการปวารณาตัวว่าจะบวชหากรอดพ้นจากวิกฤตการณ์หรือโรคร้ายที่กำลังรุมเร้าชีวิตของตน

นอกจากนั้น คนไไทยยังมีวิธีการจัดการกับความแปรปรวนไม่แน่นอนของชีวิตด้วยการใช้เวทย์มนต์คาถา ไสยศาสตร์ การสักยันต์ เพื่อสร้างความคงกระพัน เพื่อกันงูและเพื่อเมตตามหานิยม ตลอดจน การใช้เครื่องรางของขลังอื่นๆ เช่นการฝังตะกรุดลงในแขนและขา เป็นต้น

สำหรับคนไทได้คง ไสยศาสตร์ การเช่น ไหว้ผี และการใช้เวทย์มนต์คาถาในรูปแบบต่างๆ เป็นสิ่งที่แยกไม่ออกจากระบบความเชื่อในพุทธศาสนา คนไทเชื่อว่า อำนาจของเวทย์มนต์คาถา ไสยศาสตร์และผี ถูกกำหนดโดยกฎแห่งกรรมตามหลักทางพุทธศาสนาเสมอ การผสมกลมกลืนระหว่างพุทธ ผีและไสยศาสตร์ ปรากฏตัวอย่างเป็นรูปธรรมในบทบาทหน้าที่ของเจ้าจงหรือพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นทั้งผู้ทำพิธีทางศาสนาพุทธ และบ่อยครั้งที่ยังเป็นหมอคู่ และเป็นหมอสักยันต์ไปด้วยในตัว ด้วยเหตุนี้เอง ความเชื่อในเรื่องผี พุทธและไสยศาสตร์ จึงผสมผสานเป็นหนึ่งเดียวอย่างแยกไม่ออกในโลกทัศน์ ความเชื่อและพิธีกรรมของคนไทได้คง

ความเชื่อ พิธีกรรมและการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในช่วง 3-4 ทศวรรษที่ผ่านมา แม้ว่าพุทธศาสนาจะยังคงมีบทบาทสำคัญต่อชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทได้คง แต่การเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในหลายๆ ด้าน โดยเฉพาะอย่างยิ่งการขยายตัวของกลไกตลาดและความต้องการผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว ได้ส่งผลให้ความเชื่อ และพิธีกรรมทางศาสนาของคน

²⁰ความนิยมในการสร้างเจดีย์เพื่อตั้งสมณูปและเพื่อแก้ปัญหาวิกฤตในชีวิตของคนไท อาจได้รับอิทธิพลมาจากความเชื่อของพม่า ไพโรดดู Spiro (1982: 258-259)

ไทได้คงมีการเปลี่ยนแปลงตามไปด้วยอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ ไม่ว่าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงในบทบาทของวัดและพระภิกษุสงฆ์ การทำบุญและการประกอบพิธีกรรมในชีวิตทางสังคมของคนไท

แต่เดิมนั้น คนไทให้ความเคารพนับถือพระภิกษุสงฆ์หรือเจ้าจงเป็นอย่างมาก พระสงฆ์มีฐานะเป็น “เจ้า” มิใช่คนธรรมดา หากแต่เป็นคนพิเศษและมีบทบาทสำคัญในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนา เป็นครูสอนหนังสือ เป็นที่ปรึกษาของชุมชนในกิจการด้านต่างๆ และเป็นศูนย์กลางของการจัดงานบุญงานกุศลทุกประเภท คนไทให้ความเคารพนับถือเจ้าจงในฐานะเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา เป็นตัวแทนทางศีลธรรมและการดำเนินชีวิตในอุดมคติ เจ้าจงเป็นครูของเด็กๆ เป็นที่ปรึกษาของผู้ใหญ่บ้าน เป็นผู้นำทางจิตวิญญาณสำหรับคนชรา และยังทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยข้อพิพาทบาดหมางต่างๆภายในชุมชน²¹ ชาวบ้านแสดงความเคารพต่อเจ้าจงด้วยการคุกเข่าหรือนั่งพับเพียบเมื่ออยู่ต่อหน้า ให้การสนับสนุนดูแลในด้านของอาหารการกินและปัจจัยต่างๆที่จำเป็นต่อการครองสมณะเพศของเจ้าจง

แต่ในช่วง 2-3 ทศวรรษมานี้ บทบาทฐานะของเจ้าจงเริ่มลดต่ำลงอย่างเห็นได้ชัด โรงเรียนและครูเริ่มเข้ามาแทนที่วัดและเจ้าจงก็ถูกลดบทบาทหน้าที่ในการเป็นครูลงไป ในช่วงปฏิวัติวัฒนธรรม วัดในเขตใต้คงถูกทำลายลงไปหลายแห่ง เจ้าจงถูกจับสึก แม้ว่าในช่วงสิบปีมานี้จะมีการบูรณะซ่อมแซมและสร้างวัดขึ้นใหม่เพื่อทดแทนของเดิมอย่างต่อเนื่อง แต่ค่านิยมในการบวชเป็นพระก็เริ่มลดความสำคัญลงในโลกทัศน์ของคนไท การทำการผลิตในภาคเกษตรอย่างเข้มข้นเพื่อสนองตอบความต้องการผลิตของตลาดที่เพิ่มขึ้นอย่างรวดเร็ว ตลอดจน นโยบายการคุมกำเนิดและการจำกัดการมีบุตร ทำให้ความต้องการแรงงานในภาคเกษตรของชาวนาไทมีมากขึ้น ค่านิยมในการส่งเสริมให้บุตรหลานได้บวชเรียนจึงเริ่มเสื่อมความนิยมลงอย่างรวดเร็ว วัดหลายแห่งรวมทั้งวัดบ้านหลักช้าง ไม่มีเจ้าจงประจำอยู่ ความขาดแคลนเจ้าจงทำให้บทบาทของเจ้าจงในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาเริ่มถูกลดความสำคัญลงไปโดยปริยาย

นอกจากนั้น การทำบุญของคนไทก็เริ่มมีแนวโน้มลดลง แต่เดิมา การจัดงานบุญงานกุศลเป็นแรงจูงใจหลักให้คนไทยสะสมเงินทอง²² เพื่อสั่งสมบุญและความดี

²¹ ไพรศุ Pattaya (1959: 285)

²² ไพรศุ Tien (1982: 74-96)

สำหรับชาติภพหน้า แต่เดิมมาคนไทยถือว่าผู้ที่ทำบุญมาก คือคนดี มีเกียรติและมีหน้ามีตาทางสังคม หากแต่ในปัจจุบัน ค่านิยมเกี่ยวกับการทำบุญของคนไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงไปงานปอยกลายเป็นกิจกรรมที่คนทั้งหมู่บ้านจัดร่วมกันเพื่อแข่งขันกับคนในหมู่บ้านอื่น แต่ภายในหมู่บ้านเดียวกัน คนไทยกลับหันมาเน้นการจัดพิธีทางโลก เช่น งานแต่งงานและงานศพ โดยทุ่มเทเงินทองและค่าใช้จ่ายจำนวนมหาศาลสำหรับการจัดงานเหล่านี้ แม้ว่าความเชื่อและพิธีกรรมทางพุทธศาสนาจะยังคงมีอิทธิพลสำคัญต่อวิถีคิด ขนบธรรมเนียมประเพณีและชีวิตประจำวันของคนไทย แต่กิจกรรมทางเศรษฐกิจและการค้าก็เริ่มเข้ามามีบทบาทสำคัญมากขึ้นเรื่อยๆ ในวิถีชีวิตและวัฒนธรรมของคนไทยได้คง

บทที่ 6

บทบาทหญิงชายและการแบ่งแยกทางเพศ

บทบาทหญิงชายและการแบ่งแยกทางเพศในสังคมไทยได้คง ได้รับอิทธิพลมาจากระบบค่านิยมและบรรทัดฐานทางสังคม ตลอดจน ความเชื่อทางศาสนาและอุดมการณ์อำนาจที่กำหนดตำแหน่งฐานะและบทบาทหน้าที่ของหญิงชาย ในฐานะที่เป็นลูกและสามี ภรรยาเอาไว้อย่างชัดเจน บรรทัดฐานทางสังคมเป็นภาพสะท้อนของตัวแบบเชิงอุดมคติ หรือความคาดหวังของสังคม หากแต่ในชีวิตจริง ความสัมพันธ์ระหว่างหญิงกับชาย สามีกับภรรยา อาจมีความซับซ้อนมากกว่าตัวแบบเชิงอุดมคติ มีการต่อรอง มีความขัดแย้ง และยอมเปลี่ยนแปลงไปตามเงื่อนไขและการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ สังคมวัฒนธรรม ในบทนี้ เราจะพิจารณาถึงบทบาทหญิงชายและการแบ่งแยกทางเพศในสังคมไทยได้คง ทั้งในแง่ที่เป็นอุดมคติหรือความคาดหวังของสังคมและในชีวิตประจำวันที่เกิดขึ้นจริงในชุมชนชาวนาไทย

บทบาทหญิงชายในวัฒนธรรมไทย

ในจักรวาลวิทยาของคนไทยได้คง ผู้ชายมีสถานะแห่งบุญสูงกว่าผู้หญิง หรือพูดง่าย ๆ ก็คือ คนไทยเชื่อว่าผู้ชายมีบุญมากกว่าผู้หญิง ความเชื่อดังกล่าวได้รับอิทธิพลมาจากคำสั่งสอนทางพุทธศาสนาที่กำหนดให้ผู้ชายเท่านั้นมีสิทธิบวชเป็นพระสงฆ์ ผนวกกับแนวคิดที่ว่าผู้ชายมีความสมบูรณ์พร้อมทางด้านร่างกายและจิตวิญญาณมากกว่าผู้หญิง¹ ผู้ชายเท่านั้นที่อาจเข้าถึงนิพพานหรือบรรลุเป็นพระอรหันต์ได้² แม้กระนั้นก็ดี บทบาทฐานะ

¹ Mline (1910: 51)

² Brant 1956: 650; อ้างอิง Pattaya (1959: 195)

ของผู้หญิงภายในครอบครัวและชุมชน ก็ได้รับการยอมรับว่ามีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าผู้ชาย ลูกสาวเป็นที่ต้องการและนำมาซึ่งความชื่นชมยินดีต่อผู้เป็นพ่อแม่ไม่น้อยไปกว่าลูกชาย บทบาทของผู้หญิงถูกกำหนดโดยบรรทัดฐานทางสังคมให้แบกรับภาระในการดูแลบ้านเรือน หุงหาอาหารและเลี้ยงลูก ด้วยเหตุนี้เอง ผู้หญิงจึงเป็นฝ่ายทำงานหนักกว่าผู้ชาย เพราะผู้หญิงทำงานในไร่นาเท่ากับผู้ชายแต่ยังต้องทำงานบ้าน เลี้ยงลูก ผู้หญิงยังเป็นฝ่ายแบกรับภาระในด้านการค้าขาย ดังนั้นผู้หญิงจึงมีงานยุ่งอยู่ตลอดเวลาทั้งวัน ภาพของผู้หญิงทำงานในไร่นา แบกผักกลับบ้านเพื่อต้มข้าวหมู บรรทุกผลผลิตทางการเกษตรใส่รถถีบเดินไปนั่งขายที่ตลาดนัดเมืองขอนแก่น ข้าวลูกหรือสาละวนอยู่กับงานในครัว เป็นสิ่งที่เราพบเห็นได้ทุกเมื่อเช้าวินยามเดินเข้าไปในหมู่บ้านชาวนาไท เราไม่ค่อยมีโอกาสพบกลุ่มผู้หญิงนั่งดื่มเหล้าหรือใช้เวลาว่างพูดคุยสังสรรค์กันดังเช่นกลุ่มผู้ชาย แม้แต่เวลามีงานแต่งงาน งานศพหรืองานปอย ซึ่งน่าจะเป็นช่วงเวลาของการพักผ่อน ผู้หญิงก็เป็นฝ่ายแบกรับภาระหนักในการหุงหาอาหารและจัดเตรียมงานเลี้ยงของครัวเรือน

แม้ว่าผู้หญิงจะทำงานหนักกว่าผู้ชาย ต้องแบกภาระรับผิดชอบมากกว่าผู้ชาย แต่ค่านิยมทางสังคมก็ยังคงกำหนดให้ผู้ชายเป็นหัวหน้าครัวเรือน และมีฐานะทางสังคมสูงกว่าผู้หญิงไทยจะได้รับการอบรมตั้งแต่เล็กให้เคารพเชื่อฟังพ่อ และเมื่อแต่งงานออกเรือนไปก็ต้องเคารพเชื่อฟังสามี ประเพณีไทกำหนดให้ผู้หญิงแสดงกิริยานอบน้อมต่อผู้ชาย³ ลูกสาวและภรรยาจะทานอาหารก่อนพ่อไม่ได้ โดยปกติแล้ว สมาชิกในครัวเรือนทั้งหญิงและชายจะทานอาหารร่วมกัน แต่หากมีแขกมาร่วมทานอาหารด้วย ผู้หญิง โดยเฉพาะลูกสาว ต้องคอยปรนนิบัติและดูแลการจัดสำรับอาหารให้กับพ่อและแขกผู้มาเยือน หลังจากนั้นจึงแยกไปทานต่างหาก⁴ ผู้หญิงไม่ควรขัดจังหวะผู้ชายเวลาร่วมวงสนทนากันเพราะถือว่าเป็นกิริยาที่ไม่สุภาพ

การที่บรรทัดฐานทางสังคมกำหนดให้ผู้หญิงรับผิดชอบงานในบ้านเรือน การเลี้ยงลูก อีกทั้งยังเป็นแรงงานสำคัญในไร่นา อาจเป็นผลมาจากแบบแผนที่สืบทอดมาแต่ครั้งอดีต เมื่อเด็กผู้ชายใช้เวลาส่วนใหญ่เรียนหนังสืออยู่ในวัด ในขณะที่ผู้หญิงไม่ได้รับโอกาสให้เรียนหนังสือแต่ต้องอยู่บ้านและช่วยแม่ทำงาน ผู้ชายไทยจึงเป็นเพศที่ได้รับการศึกษามากกว่า สามารถอ่านออกเขียนได้ ในขณะที่ผู้หญิงไม่ได้รับโอกาสทางการศึกษาและ

³ Tien (1982:55)

⁴ Milne (1910: 117)

การบวชเรียน ด้วยเหตุนี้เอง คนไทในอดีตจึงมองว่าผู้หญิงมีความรู้ น้อยกว่า และควรเป็นฝ่ายที่เชื่อฟังผู้ชาย ซึ่งผ่านการบวชเรียนและมีการศึกษามากกว่านั่นเอง

การที่ผู้ชายไทต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการบวชเรียน การเดินทางไปค้าขายยังต่างเมือง การถูกเจ้าฟ้าเกณฑ์ไปรบหรือไปเป็นแรงงาน ทำให้ผู้ชายไทมีเวลาอยู่บ้านน้อยกว่าผู้หญิงเป็นอันมาก ด้วยเหตุนี้เอง ผู้หญิงจึงเป็นแรงงานสำคัญของครัวเรือนทั้งในด้านการผลิตในไร่นา การเลี้ยงสัตว์และการดูแลบ้านเรือนไปพร้อมกัน การเป็นแรงงานหลักทำให้ผู้หญิงไทมีอำนาจต่อรองในครัวเรือนพอสมควร ดังจะเห็นได้จากการที่ผู้หญิงไทมีเสรีภาพในการเลือกคู่ครองและการเลือกคบผู้ชายได้โดยเปิดเผย ผู้หญิงไทสามารถเก็บหอมรอมริบเงินทองที่หามาได้จากน้ำพักน้ำแรงของเธอเอง เช่น การทอผ้า หรือการจักสาน เป็นต้น⁵

ในปัจจุบัน การที่โรงเรียนเข้ามามีบทบาทแทนที่วัดในการศึกษาของเยาวชน ทำให้เด็กชายและหญิงมีโอกาสในการศึกษาค่อนข้างเท่าเทียมกัน หนุ่มสาวชาวไทจึงอ่านออกเขียนได้ไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน แม้ว่าผู้หญิงจะยังคงแบกรับภาระหนักคูดังเดิม ต้องรับผิดชอบการดูแลบ้านเรือน หุงหาอาหาร เลี้ยงลูก งานในไร่นา และยังทำการค้าขายและคุมเงินของบ้านไปในตัวอีกด้วย บทบาทของผู้หญิงในการขายผลผลิตของครัวเรือนในตลาดเมืองขอนแก่น ทำให้ผู้หญิงมีฐานะทางสังคมที่สูงขึ้น ประสิทธิภาพในการขายของในตลาดทำให้แม่บ้านชาวไทมีความเชี่ยวชาญในการเจรจาต่อรองราคากับพ่อค้า และมักได้รับมอบหมายให้ทำหน้าที่ต่อรองราคาผลผลิตกับพ่อค้าชาวเข้ที่เข้ามารับซื้อข้าวสาเลี แดงโม และผลผลิตการเกษตรอื่นๆถึงในหมู่บ้าน เมื่อการเจรจาต่อรองราคาระหว่างแม่บ้านกับพ่อค้าได้ข้อยุติเรียบร้อยแล้ว แม่บ้านจึงบอกให้พ่อค้าไปทำการตกลงอย่างเป็นทางการกับสามีของนางอีกครั้งหนึ่ง⁶ การที่ผู้หญิงไทในปัจจุบันมีบทบาทสำคัญทั้งในด้านการผลิต การควบคุมการผลิต การค้าและการดูแลกระเป๋าเงินของครอบครัว ส่งผลให้ฐานะทางสังคมของเธอสูงขึ้นกว่าเดิม ผู้หญิงบ้านหลักช้างหลายคนต่างพูดเป็นเสียงเดียวกันว่า ทุกวันนี้ผู้หญิงกับผู้ชายมีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ผู้หญิงไทมีฐานะค่อนข้างสูงหากเปรียบเทียบกับผู้หญิงเข้ ซึ่งแต่งงานเข้าตระกูลสามีเหมือนกัน แต่บทบาทในการผลิตและอำนาจต่อรองทางสังคมมีน้อยกว่าผู้หญิงไท นอกจากนั้น คำนิยมในการแต่งงาน

⁵ Pattaya (1959: 195)

⁶ ผู้ชายไทหลายรายที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ต่างยอมรับเป็นเสียงเดียวกันว่าผู้หญิงไทมีความสามารถมากกว่าผู้ชายในการเจรจาต่อรองราคาผลผลิตและการทำการค้าขาย

ระหว่างคนหนุ่มสาวในหมู่บ้านเดียวกัน ยังทำให้ผู้หญิงสามารถสืบสานสายสัมพันธ์ทางสังคมกับครัวเรือนเดิมเอาไว้ได้อย่างแนบแน่น ผู้หญิงมิได้ถูกทิ้งให้โดดเดี่ยว แต่ยังคงมีพันธมิตรและกลุ่มเครือข่ายคอยให้ความช่วยเหลือเธออย่างต่อเนื่อง ยิ่งเมื่อแยกครัวเรือนมาอยู่ลำพังสามีภรรยาและลูกๆ อิทธิพลของแม่สามีจะเริ่มลดลง ในสถานการณ์เช่นนี้ หญิงผู้เป็นภรรยาสามารถขยายบทบาทของเธอทั้งในด้านการผลิต การค้าและการควบคุมเงินทองของครัวเรือนเอาไว้ได้โดยสะดวก

ค่านิยมในการแต่งงานระหว่างหญิงชายในหมู่บ้านเดียวกัน และการแต่งงานอย่างเป็นทางการโดยได้รับการยินยอมพร้อมใจและการรับรองจากผู้อาวุโสของหมู่บ้านเพื่อให้ได้มาซึ่งสิทธิในการขอแบ่งที่นาในเวลาต่อมา อีกทั้งค่านิยมในการจัดงานแต่งงานและงานเลี้ยงอย่างใหญ่โต มีส่วนช่วยให้บทบาทฐานะของผู้หญิงไทสูงขึ้น ในการแต่งงานฝ่ายชายต้องจ่ายค่าสินสอดให้กับครัวเรือนฝ่ายหญิง ต้องรับผิดชอบค่าใช้จ่ายในการจัดงานเลี้ยง ต้องเป็นฝ่ายไปสู้อ่อนวอนให้ผู้หญิงแต่งงานด้วย ครัวเรือนฝ่ายหญิงสามารถเรียกค่าสินสอดได้เพิ่มขึ้น พ่อแม่ของฝ่ายหญิงยังนิยมเก็บค่าสินสอดส่วนหนึ่งไว้ให้ลูกสาว โดยมอบไว้ในพิธีตั้งชื่อหลานคนแรก

สังคมไทได้คงไม่มีประเพณีที่กีดกันผู้หญิง เช่น การมัดเท้าเด็กผู้หญิงแบบของจีน การคลุมหน้า หรือกฎข้อห้ามอื่นๆ ที่ปิดกั้นเสรีภาพหรือกีดกันผู้หญิงไม่ให้แสวงหาความสำเร็จในชีวิต ในปัจจุบันผู้หญิงไทมีโอกาสด່อนข้างเท่าเทียมกับผู้ชายหากประสงค์จะศึกษาต่อชั้นมัธยมหรือวิทยาลัยในเมืองขอนแก่น ผู้หญิงไทจำนวนไม่น้อยเริ่มเข้าสู่อาชีพใหม่ๆ เช่น ครู พยาบาล หมอ หรือข้าราชการ⁷ เสรีภาพในการเลือกทางเดินของชีวิตมีมากขึ้นกว่าแต่เดิมเป็นอันมาก

แม้กระนั้นก็ดี อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ซึ่งมีรากเหง้ามาจากความเชื่อทางศาสนามิได้สูญหายไป แต่ยังคงมีอิทธิพลต่อวิถีคิดของคนไททั้งชายและหญิงอยู่ในระดับหนึ่ง และยังคงมีบทบาทสำคัญในการกำหนดความสัมพันธ์และการแบ่งแยกทางเพศในชุมชนชาวนาไท

⁷ผู้หญิงไทหลายคนเริ่มเข้าสู่แวดวงอาชีพใหม่ๆ เช่น หมอ พยาบาล และข้าราชการ ดังแสดงความคิดเห็นตรงกันว่า บทบาทฐานะและโอกาสในการแสวงหาทางเลือกในด้านการศึกษาและการอาชีพของผู้หญิงไทในปัจจุบันนั้น แทบไม่แตกต่างไปจากโอกาสที่ผู้ชายไทได้รับ แม้ว่า ในสังคมหมู่บ้าน ค่านิยมในการส่งบุตรหลานให้ศึกษาต่อในระดับสูงยังคงไม่ได้รับความสนใจจากชาวนาไทมากนัก แต่ในปัจจุบันเริ่มพบว่าผู้หญิงไทหลายคนค้นหาลู่ทางเพื่อโอกาสในการศึกษาและสามารถเรียนจบมหาวิทยาลัย

อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ในสังคมไทย

แม้ว่าในปัจจุบันผู้หญิงไทยจะมีบทบาทฐานะทางสังคมสูงขึ้นกว่าแต่ก่อน และดูเหมือนว่าจะมีความเท่าเทียมระหว่างชายกับหญิงเพิ่มมากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่ง หากเปรียบเทียบฐานะของผู้หญิงไทยกับผู้หญิงจีน อินเดีย หรือสังคมอื่นๆในเอเชียอาคเนย์ แม้กระนั้นก็ดี วัฒนธรรมไทยก็ยังคงยึดมั่นและให้ความสำคัญกับอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ หรือหลักการพื้นฐานที่ว่า ผู้ชายโดยธรรมชาติมีฐานะสูงกว่าผู้หญิง แม้ว่าอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่จะมีอยู่ในวัฒนธรรมต่างๆมากมายทั่วโลก ดังเช่น วัฒนธรรมจีน⁸ อินเดีย⁹ ตะวันออกกลาง¹⁰ หรือวัฒนธรรมไทย¹¹ และไม่อาจนับเป็นปรากฏการณ์แปลกใหม่แต่ประการใด แต่เหตุผลที่ใช้อธิบายอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่กลับมีความแตกต่างออกไปในแต่ละสังคมวัฒนธรรม

ในสังคมไทยได้คง เหตุผลที่ใช้อธิบายอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ มีรากเหง้ามาจากความเชื่อทางศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งความเชื่อในเรื่องของบุญและกฎแห่งกรรม คนไทยเชื่อว่า ผู้ชายมี คุณลักษณะทางจิตวิญญาณบางอย่าง หรือมีแก่นแห่งความเป็นมนุษย์ที่ทำให้เขามีศักยภาพทางด้านศีลธรรม สติปัญญา และจิตวิญญาณสูงกว่าผู้หญิง คนไทยอธิบายความเหนือกว่าของผู้ชาย มิใช่ด้วยกำลังกายหรือความแข็งแรงของร่างกาย หรือความสามารถในการทำงาน แต่อธิบายด้วยเหตุผลของความเหนือกว่าทางด้านปัญญา และจิตวิญญาณเป็นสำคัญ

ด้วยเหตุนี้เอง ไม่ว่าผู้หญิงจะเก่งกล้าสามารถในการผลิต การค้า การแบ่งปันผลผลิต การศึกษา หรือการจัดการเงินของครอบครัวสักเพียงใด เธอก็ยังคงมีศักยภาพทางด้านจิตวิญญาณต่ำกว่าผู้ชายเสมอไป เธออยู่ไกลสวรรค์และนิพพานกว่าเพศชาย

อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ มิได้จำกัดอยู่แต่เพียงในความเชื่อและวิธีคิดของผู้ชายเท่านั้น แม้แต่ผู้หญิงเองก็ยอมรับความเชื่อเกี่ยวกับความเหนือกว่าทางด้านจิตวิญญาณของผู้ชายเช่นเดียวกัน ในบทสวดทางพุทธศาสนาหลายบทที่คนไทยรับเอามาจากพม่า มีถ้อยความบางตอนซึ่งแปลไทยเป็นไทยได้ดังนี้ "ก่อนเข้าสู่ นิพพาน ตัวข้าขอภาวนาให้เกิดเป็น

⁸ โปรดุ Hsu (1971)

⁹ โปรดุ Kapadia (1966)

¹⁰ โปรดุ Patai (1971)

¹¹ โปรดุ ยศ (2535)

ผู้ชายในชาติต่อไป" หรือ "ข้าขอภาวนาให้หลุดพ้นไปจากสถานะแห่งความเป็นหญิง ... เพื่อว่าในชาติหน้า ข้าจะได้เกิดเป็นชาย เปี่ยมด้วยคุณความดี ความเข้าใจ (ในหลักธรรมคำสอนของพุทธศาสนา), ความจริงและความเชื่อที่มั่นคง" ¹²

เมื่ออยู่ในกลุ่มผู้หญิงบ้านหลักช้าง และถามเหล่าบรรดาแม่บ้านและสาว ๆ กลุ่มนี้ว่า ชาติหน้าอยากเกิดเป็นอะไร ผู้หญิงแทบทุกคน โดยเฉพาะรายที่แต่งงานแล้ว มักตอบตรงกันว่าอยากเกิดมาเป็นผู้ชาย และถ้าเป็นไปได้ก็ขอให้เป็นผู้ชายที่มีฐานะดี ¹³ ผู้หญิงบ้านหลักช้างไม่เพียงอยากเกิดเป็นชายเพราะความเหนือกว่าทางจิตวิญญาณเท่านั้น หากแต่เป็นเพราะผู้หญิงมองว่า เพศชายมีชีวิตสุขสบายกว่าเพศหญิง แบกรับภาระหน้าที่การงานน้อยกว่าผู้หญิง มีเวลาเป็นของตัวเองสำหรับแสวงหาความสุขส่วนตนได้มากกว่า ในมุมมองกลับกัน ชีวิตของผู้หญิงเป็นทุกข์มากกว่า ต้องรับภาระหนัก และยังต้องวุ่นวายกับปัญหาทางด้านร่างกายอันเกิดจากประจำเดือน การตั้งครรภ์ ความเจ็บปวดในการคลอดลูก ต้องเป็นทาสรับใช้ลูกและสามีไปจนแก่เฒ่า ชีวิตของผู้หญิงจึงมีแต่ความทุกข์ยากลำบาก ซึ่งเกิดขึ้นจากธรรมชาติของร่างกายและยังต้องแบกรับภาระหน้าที่การงานหนักกว่าผู้ชาย การเกิดเป็นผู้หญิงจึงเป็นสิ่งที่ไม่น่ารื่นรมย์นัก และหากเลือกได้ ผู้หญิงไทต่างกล่าวเป็นเสียงเดียวกันว่าตนขอเลือกเกิดเป็นผู้ชาย

ความเชื่อในอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ยังปรากฏในรูปของสัญลักษณ์มากมายในสังคมไท เช่น นกยูงตัวผู้ซึ่งมีขนสวยงาม และกลองยาวซึ่งผู้ชายเป็นคนตีในงานประเพณีต่างๆ สัญลักษณ์เพศชายเหล่านี้ถูกนำมาเป็นตัวแทนของกลุ่มชาติพันธุ์ ความเหนือกว่าของผู้ชายยังแสดงออกอย่างเป็นรูปธรรมในลักษณะอื่นๆ เช่น ที่นั่งของผู้ชายหรือพ่อเวลาทานอาหาร เก้าอี้ของพ่อจะอยู่ทางทิศเหนือ ซึ่งเป็นทิศที่หันสู่เขาพระสุเมรุอันเป็นมงคล เป็นต้น

แม้ว่าความเหนือกว่าของผู้ชายจะถูกนำเสนอว่าเป็นผลมาจากแก่นแท้ภายในที่สูงกว่าผู้หญิง แก่นแห่งความเป็นมนุษย์ที่สมบูรณ์กว่าของผู้ชายยังได้รับการส่งเสริมและพัฒนาให้มีศักยภาพสูงขึ้นโดยผ่านการบวชเรียนเป็นพระสงฆ์ ซึ่งมีแต่ผู้ชายเท่านั้นที่สามารถกระทำได้ ในพิธีกรรมทางศาสนาของคนไท ผู้อาวุโสและกลุ่มผู้ชายจะนั่งใกล้กับ

¹² Pe Maung Tin (1961: 418)

¹³ การเน้นที่ความต้องการเกิดมาเป็นผู้ชายฐานคติฟังดูเป็นเรื่องแปลก เพราะในปัจจุบัน การแบ่งกันในอัตราส่วนใกล้เคียงกันทำให้ครัวเรือนต่างๆ ในหมู่บ้านมีรายได้จากการขายผลผลิตทางการเกษตรแทบไม่แตกต่างกัน

พระสงฆ์และพระพุทธรูปในโบสถ์ ในขณะที่ผู้หญิงนั่งอยู่หลังสุด เมื่อเสียงพระเสร็จแล้ว ผู้ชายจะทานอาหารก่อน โดยมีผู้หญิงเป็นฝ่ายทานทีหลัง

ความเหนือกว่าของเพศชาย ยังแสดงออกมาในรูปของกิจกรรมทางสังคมอื่นๆ เช่น การแต่งงาน ในอดีต ผู้ชายอาจมีภรรยาได้หลายคน หรือหากภรรยาตายจากไปและสามีต้องการแต่งงานใหม่ ก็อาจจัดพิธีแต่งงานและงานเลี้ยงได้ทุกครั้งตามความต้องการของตน แต่สำหรับหญิงม่ายหากต้องการแต่งงานใหม่ เธอไม่มีสิทธิขอค่าสินสอดและไม่มีการจัดพิธีแต่งงานหรืองานเลี้ยงแต่ประการใด

ผู้หญิงมีสถานภาพทางสังคมต่ำกว่าผู้ชาย และโดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว ผู้หญิงในตัวของเธอเองไม่มีสถานภาพทางสังคมอยู่เลย เธอมีสถานภาพทางสังคมด้วยการเป็นลูกสาว หรือเป็นภรรยาของผู้ชาย ดังนั้น ผู้หญิงจึงมีสถานภาพทางสังคมใกล้เคียงกับเด็ก กล่าวคือ ไม่มีสถานภาพ ไม่มีเกียรติภูมิ ไม่มีชื่อและหน้าตาทางสังคม

ความเหนือกว่าของผู้ชาย สะท้อนให้เห็นถึงรากเหง้าของความคิดพื้นฐานดั้งเดิมที่มองว่าเพศชายมีความศักดิ์สิทธิ์มากกว่าเพศหญิง ด้วยเหตุนี้เอง ภรรยาจึงต้องเคารพเชื่อฟังสามี รองลงมาจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์อื่นๆ คือ พระพุทธเจ้า พระธรรม พระสงฆ์ ผู้อาวุโส และพ่อแม่ ความศักดิ์สิทธิ์โยงผู้ชายกับพุทธศาสนาและพระสงฆ์ ในขณะที่ผู้หญิงเป็นตัวแทนของการทรงเจ้าเข้าผี และเป็นเหตุผลสำคัญอีกประการหนึ่งที่ชายไทยอธิบายว่าทำให้คนทรงแทบทั้งหมดในหมู่บ้านชาวนาไททุกแห่งมักเป็นผู้หญิง

ผู้หญิงยังถูกมองว่าเป็นเพศที่สกปรก และเป็นต้นตอแห่งมลภาวะ ประจำเดือนของผู้หญิงเป็นสิ่งสกปรก และอาจทำให้การสักยันต์ ของขลังหรือความเป็นมงคลต่างๆ สูญเสียอำนาจดั้งเดิมไป ด้วยเหตุนี้เอง คนไทจึงมีกฎข้อห้ามไม่ให้ผู้ชายแตะต้องผู้หญิงมีประจำเดือน หรือมีเพศสัมพันธ์กับผู้หญิงในระหว่างการรักษาพยาบาลหรือการจัดงานปอย เพราะเชื่อว่าจะทำให้เกิดมลภาวะ และไม่เป็นมงคล

แม้ว่าในปัจจุบัน กฎข้อห้ามเหล่านี้เริ่มถูกละทิ้งไป และอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่เริ่มถูกโยกคลอนด้วยบทบาทฐานะและอำนาจต่อรองที่เพิ่มสูงขึ้นของผู้หญิง รวมทั้งการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในด้านอื่นๆ แต่ความเชื่อและกฎข้อห้ามหลายประการเกี่ยวกับการมีเพศสัมพันธ์และความสกปรกของร่างกายผู้หญิงก็ยังคงอยู่และอาจเป็นประจักษ์พยานยืนยันให้เห็นถึงความกระอักกระอ่วนใจและความรู้สึกเกรงกลัวประการหนึ่งที่ผู้ชายมีต่ออำนาจของผู้หญิง นั่นคือ ความกลัวที่จะถูกครอบงำโดยภรรยา

ในชีวิตจริง ชายไทถือสาเป็นที่สุดหากถูกล้อเลียนจากเพื่อนฝูงว่าเป็นคนกลัวเมีย หรืออยู่ภายใต้อำណัคควบคุมสั่งการของภรรยา ชายไททุกคนเชื่อว่า หญิงผู้เป็นภรรยาจะพยายามทุกวิถีทางเพื่อมีอำนาจเหนือตน และพยายามควบคุมบงการชีวิตของตน ผู้หญิงคุมผู้ชายด้วยการใช้จริต การยั่วยวนและเพศสัมพันธ์ ไปจนถึงการใช้เสน่ห์ยาแฝดและคาถาอาคม ความเกรงกลัวการถูกผู้หญิงควบคุมบงการทำให้ชายไทแทบทุกคนมีความรู้สึกกระอักกระอ่วนและขัดแย้งต่อผู้หญิง ในด้านหนึ่ง ชายไทมองผู้หญิงว่าเป็นเพศที่ดึงดูดใจ และกระตุ้นอารมณ์ความรู้สึก หรือพูดง่าย ๆ ก็คือมองผู้หญิงเป็นวัตถุทางเพศที่น่าไขว่คว้ามาครอบครอง แต่อีกด้านหนึ่งผู้ชายไทกลับกลัวผู้หญิง กลัวการบงการและการถูกรอบงำ ในด้านหนึ่ง ผู้ชายมองตนเองว่าโดยธรรมชาติเหนือกว่าผู้หญิง แต่ในอีกด้านหนึ่ง ผู้ชายก็เปิดโอกาสให้ผู้หญิงมีความเท่าเทียมหรืออาจมีบทบาทเหนือกว่าผู้ชายในด้านการผลิต และการค้า ผู้ชายเป็นฝ่ายต้องพึ่งพิงผู้หญิง ในการหุงหาอาหาร ดูแลบ้านเรือน เลี้ยงลูก และผู้หญิงเป็นฝ่ายมีอำนาจในครอบครัวอย่างแท้จริง

ในแง่นี้ อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่อาจเป็นกลไกในการป้องกันตนเองที่ถูกสร้างขึ้นเพื่อปกป้องผู้ชายจากความรู้สึกกลัวผู้หญิง กลัวการถูกรอบงำ และกลัวการทำลายจากผู้หญิง อุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ช่วยให้ผู้ชายเป็นฝ่ายพึ่งพิงผู้หญิงโดยยังคงสามารถรักษาความรู้สึกว่าตนเองมีอำนาจและความเหนือกว่า ทั้งๆที่ในชีวิตจริง ผู้หญิงมีอำนาจในการตัดสินใจและเป็นฝ่ายควบคุมผู้ชาย

บรรทัดฐานทางสังคมและความคาดหวังในบทบาทหญิงชาย

บรรทัดฐานของสังคมไทได้คงกำหนดให้ผู้ชายเป็นเพศที่มีฐานะสูงกว่าหรือเหนือกว่าผู้หญิง ดังนั้นจึงเป็นการสมควรที่สามีจะมีอำนาจเหนือภรรยา กฎเกณฑ์ในการเลือกคู่ครองของคนไทกำหนดไว้อย่างชัดเจนว่าสามีต้องมีอายุมากกว่าภรรยา ด้วยเหตุผลที่ว่าตามธรรมเนียมของคนไท ผู้มีอายุน้อยกว่าต้องให้ความเคารพต่อผู้มีอายุมากกว่า สามีจึงจำเป็นต้องมีอายุมากกว่าเนื่องจากสามีต้องเป็นผู้ที่ภรรยาให้ความเคารพ ในฐานะเป็นผู้หาเลี้ยงและปกป้องดูแลภรรยา ในทางกลับกัน ภรรยาต้องให้เกียรติและเคารพเชื่อฟังสามี ทำหน้าที่ปรนนิบัติรับใช้ และเชื่อฟังคำสั่งของสามีอย่างเคร่งครัด ซื่อสัตย์ต่อสามีและทำให้สามี “อยู่ดีกินดี” และมีความพึงพอใจในชีวิต

ในพิธีแต่งงานของคนไท เมื่อเจ้าบ่าวเดินทางไปรับตัวเจ้าสาวกลับมาที่บ้านและเข้าไปคำนับผู้อาวุโสของหมู่บ้าน ผู้อาวุโสจะทำการอบรม “หน้าที่” และความรับผิดชอบที่สามีภรรยาพึงปฏิบัติต่อกันและกันดังต่อไปนี้¹⁴ หน้าที่ของผู้ชายหรือสามีที่ดีจะต้อง (1) เป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว (2) ขยันขันแข็ง อดทน สู้งานหนัก (3) ใช้ชีวิตเรียบง่าย ไม่ดื่มเหล้าเมามาเป็นประจำและไม่เล่นการพนัน และ (4) ปฏิบัติต่อภรรยาด้วยความรัก ความเมตตา ไม่ทุบตี หรือใช้กำลังข่มขู่บังคับ ในทางกลับกัน หน้าที่ของผู้หญิงหรือภรรยาที่ดีจะต้อง (1) เป็นแม่บ้านแม่เรือน ดูแลบ้าน หุงหาอาหาร เลี้ยงลูก ประนินบุตรรับใช้สามี (2) ขยันขันแข็งในการทำงาน ไม่เกียจคร้าน อยู่กับเหย้าเฝ้ากับเรือน ไม่เตร็จเตร่ออกไปนอกบ้านโดยไม่จำเป็น (3) จัดการเงินของครอบครัวอย่างชาญฉลาดและมัธยัสถ์ และ (4) ซื่อสัตย์ต่อสามี ไม่จ้องมองหรือให้ความสนใจกับชายอื่นนอกเหนือจากสามีเท่านั้น

บรรทัดฐานทางสังคมเกี่ยวกับบทบาทของสามีภรรยาในอุดมคติ เป็นระบบคุณค่าที่ชาวบ้านส่วนใหญ่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งผู้ที่แต่งงานมีเหย้าเรือนแล้วเห็นพ้องต้องกันว่าเป็นบรรทัดฐานที่เหมาะสม¹⁵ หากพิจารณาจากบรรทัดฐานทางสังคมเหล่านี้จะสังเกตได้ว่าประเด็นในเรื่องของความซื่อสัตย์ต่อคู่สมรส นั้น มีแต่เฉพาะในบทบาทของผู้เป็นภรรยาเท่านั้น แต่สำหรับสามี ความคาดหวังทางสังคมไม่ได้เน้นความซื่อสัตย์ต่อภรรยาแต่ประการใด สาเหตุที่เป็นเช่นนี้อาจเนื่องเพราะคนไทเชื่อว่าผู้ชายโดยธรรมชาติไม่รู้จักหักห้ามใจตนเองในเรื่องทางเพศ ความสนใจหญิงอื่นเป็นส่วนหนึ่งของสันดานผู้ชาย การวอกแวก หาเพศหาเลยและเก็บเล็กเก็บน้อยเมื่อมีโอกาส จึงเป็นส่วนหนึ่งของความเป็นชายและเป็นเรื่องธรรมดา ความซื่อสัตย์ของสามีต่อภรรยาไม่ใช่เรื่องใหญ่ ในทางตรงกันข้าม ความซื่อสัตย์ของภรรยาต่อสามีเป็นรากฐานสำคัญของชีวิตการแต่งงานและความคาดหวังทางสังคมที่มีต่อบทบาทของภรรยาที่ดี ดังนั้น ภรรยาจึงไม่ควรเตร็ดเตร่ออกไปนอกบ้านหากไม่จำเป็น โดยเฉพาะอย่างยิ่งเวลาค่ำคืน เพราะการกระทำดังกล่าวอาจทำให้เธอเป็นเป้าของการซุบซิบนินทา เป็นชนวนให้เกิดการทะเลาะเบาะแว้งกับสามี เนื่องด้วย

¹⁴ ข้อมูลเกี่ยวกับบทบาทหน้าที่ของสามีและภรรยาที่ดี มาจากการสังเกตพิธีแต่งงาน 4 ฤกษ์ที่บ้านหลักช้างและหมู่บ้านใกล้เคียง ในพิธีแต่งงานเหล่านี้ ผู้อาวุโสซึ่งเป็นประธานในพิธีจะอบรมบทบาทหน้าที่ของสามีภรรยาในอุดมคติให้คู่บ่าวสาวได้รับฟัง คำสั่งสอนของผู้อาวุโส ตามนัยดังกล่าวข้างต้น น่าจะเป็นภาพสะท้อนของความคาดหวังและบรรทัดฐานทางสังคมเกี่ยวกับบทบาทของสามีและภรรยาที่ดีในสังคมไท

¹⁵ ข้อมูลจากการสัมภาษณ์สามีภรรยาประมาณ 12 ฤกษ์ที่บ้านหลักช้าง

ภรรยาไม่ใช้เวลาของเธอในการดูแลบ้านเรือน หุงหาอาหาร และปรนนิบัติรับใช้สามีอย่างเต็มที่

นอกจากประเด็นในเรื่องของความซื่อสัตย์ต่อสามีแล้ว คุณสมบัติอื่นๆของสามีและภรรยาที่ดีมีลักษณะที่คล้ายคลึงกัน ไม่ว่าจะเป็นในเรื่องของความขยันขันแข็ง และอดทนต่องานหนัก ทั้งสามีและภรรยาถูกคาดหวังให้ขยันทำมาหากิน รู้จักอดออมเงินทอง ไม่ใช้จ่ายเงินอย่างสุรุ่ยสุร่าย ภรรยายังถูกคาดหวังเป็นพิเศษให้จัดการรายรับรายจ่ายของครอบครัวอย่างรอบคอบรัดกุม

ในความคาดหวังทางสังคม สามีเป็นผู้หาเลี้ยงครอบครัว ในขณะที่ภรรยาเป็นแม่บ้านที่ดี “อาหาร” เป็นสัญลักษณ์สำคัญในสังคมไทยที่เชื่อมโยงสามีภรรยาและครอบครัวเอาไว้ด้วยกัน อาหารหรืองานเลี้ยงเป็นส่วนสำคัญสำหรับงานปอย งานแต่งงาน งานศพ และในงานพิธีแทบทุกประเภทในสังคมไทย ในชีวิตคู่ สามีเป็นผู้ “หาอาหาร” มาให้ครอบครัว ในขณะที่ฝ่ายหญิงเป็นผู้ “ปรุง” อาหาร สามีที่ดีต้องหาอาหารมาเลี้ยงครอบครัว และภรรยาที่ดีต้องปรุงอาหารให้กับสามีได้ทานอย่างอิมหันตพูนมือ อาหารเป็นสัญลักษณ์ของการแลกเปลี่ยนผลประโยชน์และการเกื้อกูลซึ่งกันและกัน ดังนั้น ยามเกิดการทะเลาะเบาะแว้งกันอย่างรุนแรง ภรรยาอาจหยุดทำกับข้าวให้สามี หรือปฏิเสธที่จะทานอาหารร่วมกับสามีเพื่อเป็นการประท้วงและแสดงความไม่พอใจ ซึ่งเป็นรูปแบบของการประท้วงเพียงอย่างเดียวที่ภรรยาสามารถกระทำต่อสามีได้

ภรรยาที่ดีไม่เพียงหุงหาอาหารและปรนนิบัติรับใช้สามีเท่านั้น แต่ยังต้องให้เกียรติและแสดงความเคารพยำเกรงต่อสามี เมื่ออยู่ท่ามกลางเพื่อนฝูง ญาติมิตรหรือคนแปลกหน้า ภรรยาจะต้องดูแลรับใช้และปรนนิบัติสามีเป็นพิเศษ ไม่ร่วมวงสนทนาด้วยถ้าไม่ได้รับเชิญ และไม่แสดงความเห็นในเรื่องใดๆหากสามีไม่เป็นฝ่ายเอ่ยปากถามก่อน การที่เด็กแสดงอาการเคารพนบถนอบต่อผู้ใหญ่ และภรรยาแสดงความเคารพต่อสามี ถือเป็นสิ่งปรกติในการจัดระเบียบทางสังคมของคนไทยได้คง

แม้ว่าในปฏิสัมพันธ์ทางสังคมอย่างเป็นทางการ ภรรยาจะเป็นฝ่ายให้เกียรติสามี แต่ผู้หญิงไทยตระหนักดีถึงอำนาจและอิทธิพลของเธอภายในครัวเรือน และใช้อำนาจอิทธิพลผ่านสามีของเธอ ผู้หญิงไทย ตามทัศนะของผู้อาวุโสท่านหนึ่งในบ้านหลักช้าง “เอาคำพูดและการตัดสินใจของเธอ ยัดใส่ปากสามี ให้เขาเป็นฝ่ายประกาศการตัดสินใจของเธอออกมา”

ด้วยเหตุนี้เอง ในการทำความเข้าใจกับความสัมพันธ์หญิงชายในสังคมไท เราจำเป็นต้องแบ่งแยกให้ชัดเจนระหว่างการมีอำนาจครอบงำอย่างเป็นทางการ (formal dominance) กับการมีอำนาจครอบงำที่แท้จริง (actual dominance) ผู้ชายอาจได้รับเกียรติยกย่องให้เป็นหัวหน้าครอบครัว เป็นผู้มีอำนาจตัดสินใจในกิจการต่างๆ ของครัวเรือนอย่างเป็นทางการ แต่บ่อยครั้งที่เราพบว่าอำนาจและการนำที่แท้จริงตกอยู่ในมือของภรรยา¹⁶ จากการสังเกตความสัมพันธ์ระหว่างสามีภรรยาในบ้านหลักช้าง เราพบค่อนข้างชัดเจนว่าภรรยา มีบทบาทและอิทธิพลเหนือสามีของเธอในแทบทุกครัวเรือน ผู้หญิงเป็นผู้นำครอบครัวที่แท้จริง เมื่อถามความเห็นของสามีภรรยาประมาณ 20 คู่ว่าในครัวเรือนของตน ใครเป็นผู้นำที่แท้จริง สามีภรรยาทุกคู่ต่างตอบเป็นเสียงเดียวกันว่า สามีเป็นหัวหน้าครัวเรือน แต่เมื่อถามถึงครัวเรือนอื่นๆ ผู้ถูกถามคิดว่าใครเป็นหัวหน้าครัวเรือน คำตอบที่เราได้รับกลับปรากฏว่า ทั้งสามีและภรรยาว่าร้อยละ 80¹⁷ ตอบว่า ภรรยาเป็นหัวหน้าครัวเรือนที่แท้จริง จะเห็นได้ว่าเมื่อเราให้สามีภรรยาพิจารณาบทบาทฐานะของตนภายในครัวเรือนของตนเอง สามีภรรยาตอบคำถามนี้ตามบรรทัดฐานหรือความคาดหวังทางสังคม คือตอบว่าสามีเป็นหัวหน้าครัวเรือน แต่เมื่อขอให้พิจารณาบทบาทฐานะของสามีภรรยาในครัวเรือนอื่นๆ ความเห็นที่เราได้รับเป็นภาพสะท้อนความสัมพันธ์ทางสังคมที่แท้จริง ยิ่งไปกว่านั้น เมื่อถามความเห็นของผู้อาวุโสในบ้านหลักช้าง 4-5 ท่าน ในขณะที่นั่งสนทนากันในงานปอย ผู้อาวุโสหลายท่านกล่าวอย่างติดตลกว่า ชายไทส่วนใหญ่ รวมทั้งผู้อาวุโสของบ้านหลักช้าง ล้วนตกอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของภรรยาทั้งสิ้น

สถานะการนำ หรือการมีอำนาจครอบงำ (dominance) ระหว่างสามีภรรยาในครัวเรือน เป็นคำที่มีความหมายกำกวม ชวนให้เข้าใจผิดได้ง่ายๆ เรามักใช้คำว่าอำนาจครอบงำในความหมายของการควบคุม บงการ หรือการที่ฝ่ายหนึ่งยอมรับอำนาจของอีกฝ่ายหนึ่ง แต่สถานะการนำหรือการมีอำนาจภายในครัวเรือน อาจหมายถึง ความสามารถในการโน้มน้าวจิตใจ การใช้อิทธิพลชักจูงด้วยวิธีการต่างๆ เพื่อให้อีกฝ่ายหนึ่งมีความเห็นคล้อยตาม ในบริบทของครอบครัว การมีอำนาจครอบงำของสามีหรือภรรยา มักหมายถึงความสามารถในการควบคุม เกือบกล่อมโน้มน้าวให้อีกฝ่ายหนึ่งยอมตามความต้องการ หรือการตัดสินใจของตน

¹⁶ Nash (1965: 252-255) ให้ข้อสังเกตที่คล้ายกันนี้ในการศึกษาของผู้นำหญิง

¹⁷ 16 คู่จาก 20 คู่

ในชีวิตจริง อำนาจของภรรยาอาจไม่ได้รับการแสดงออกอย่างเป็นทางการ เพราะสามีเป็นฝ่ายได้รับความเคารพนับถือจากเพื่อนฝูงแขกหรือ ผู้ชายมีที่นั่งของตนเอง เป็นฝ่ายได้ทานอาหารก่อนภรรยา ได้นั่งใกล้พระสงฆ์ในโบสถ์ เป็นต้น แต่อำนาจของภรรยากลับปรากฏชัดเจนในการเลือกชนิดของพืชที่จะปลูกในปีต่อไป การกำหนดและต่อรองราคาผลผลิต การจัดรายรับและรายจ่ายของครัวเรือน ซึ่งอาจสำคัญกว่าสถานภาพของการเป็นผู้นำอย่างเป็นทางการ ยิ่งไปกว่านั้น สิ่งที่แสดงออกอย่างชัดเจนและเป็นรูปธรรมถึงอำนาจภายในครัวเรือนของภรรยา คือ บทบาทในการคุมกระเป๋าสตางค์ของครัวเรือน การใช้จ่ายเงินของครัวเรือนถูกควบคุมโดยภรรยา แม้กระทั่งหัวหน้าครัวเรือนก็ต้องขอเงินจากภรรยาเมื่อต้องการใช้จ่ายในกิจกรรมส่วนตัว

ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างชายกับหญิงหรือ ระหว่างสามีกับภรรยา อาจได้รับการตีความแตกต่างกันออกไปตามแต่มุมมอง หากมองจากบรรทัดฐานทางสังคม ชายไทยเป็นใหญ่เหนือภรรยาของตน สามีเป็นหัวหน้าครัวเรือน ได้รับเกียรติ ความเคารพนับถือจากภรรยา สามีเป็นฝ่ายเดินข้างหน้าส่วนภรรยาเดินตามอยู่ข้างหลัง ภรรยาตื่นก่อนนอนที่หลัง ผู้ชายเป็นฝ่ายพูดในที่ประชุมของหมู่บ้าน ในขณะที่ภรรยาอาจนั่งฟังเงียบๆหรืออยู่บ้านไม่ไปร่วมประชุมด้วย เป็นต้น ในขณะเดียวกัน หากมองจากพฤติกรรมภายในบริบทของครอบครัว เรากลับพบว่าผู้หญิงเป็นฝ่ายรับผิดชอบการผลิตและเศรษฐกิจของครัวเรือน คนไทยยอมรับว่าผู้หญิงมีภาระรับผิดชอบและอำนาจในการตัดสินใจเกี่ยวกับกิจการของครัวเรือนมากกว่าผู้ชาย และโดยปกติแล้วกิจกรรมของครัวเรือนรวมถึงเรื่องของการจัดการผลิต การค้าและการคุมเงินรายได้รายจ่ายของครัวเรือนทั้งหมด

สำหรับชายไทยบ้านหลักช้าง การมีอำนาจเหนือครัวเรือนและกิจกรรมต่างๆของครัวเรือนไม่ได้มีความสำคัญมากนัก เพราะกิจกรรมเหล่านี้ล้วนเป็นเรื่องทางโลก และไม่ได้ทำให้ความเหนือกว่าทางด้านจิตวิญญาณลดน้อยถอยลงแต่ประการใด ผู้หญิงไทยเองก็ยอมรับเช่นเดียวกันว่า อำนาจของเธอในครัวเรือนและการจัดการผลิต เป็นการ “เพิ่มภาระ” และความเหนื่อยยากให้กับผู้หญิง แม้ว่าภรรยาจะมีบทบาทและอำนาจต่อรองสูงขึ้นและมีฐานะทางสังคมดีขึ้นกว่าเดิม แต่สิ่งเหล่านี้ก็แลกมาด้วย “ความทุกข์” ที่เพิ่มขึ้น ด้วยเหตุนี้เอง ผู้หญิงไทยจึงยังคงอยากเกิดใหม่เป็นผู้ชาย เพราะเธอมองว่าผู้ชายไม่ต้องแบกรับภาระมากมายเช่นเดียวกับผู้หญิง

อย่างไรก็ตาม แม้ว่าคนไททั้งชายและหญิงจะมองว่าอำนาจของผู้หญิงมิใช่เป็นสิ่งสำคัญ แต่การที่ผู้หญิงเป็นฝ่ายคุมกระเป๋าเงินของครัวเรือน เป็นตัวชี้วัดสำคัญต่อการมีอำนาจควบคุมสามีและการพึ่งพิงของสามีต่อภรรยา ในการแบกรับภาระหน้าที่ดูแลเงินของครัวเรือน ภรรยาสามารถควบคุมสามีไว้ภายในครัวเรือนของตน

ด้วยเหตุนี้เอง เราจึงอาจกล่าวได้ว่า ในชีวิตทางสังคมนอกครัวเรือนหรือในปริณิชนของอำนาจเชิงสัญลักษณ์ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ในกิจกรรมทางศาสนาและการเมือง ผู้ชายเป็นฝ่ายมีอำนาจควบคุมผู้หญิง ผู้ชายเป็นฝ่ายใช้สัญลักษณ์ทางศาสนา และควบคุมจัดการงานบุญ ผู้ชายเป็นฝ่ายมีบทบาทในเวทีการเมืองของหมู่บ้าน และเป็นผู้ตัดสินใจอย่างเป็นทางการ แต่ในปริณิชนของครัวเรือนและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ผู้ชายถูกจัดการและควบคุมโดยผู้หญิงตั้งแต่แรกเกิดจนตายจากไป เมื่อยังเด็กจนเติบโตเป็นหนุ่ม ผู้ชายไทถูกควบคุมโดยแม่ และเมื่อแต่งงานมีเหย้าเรือนไปแล้ว ก็ถูกควบคุมโดยภรรยา

หากมองในมุมกลับกัน การที่ผู้ชายเป็นฝ่ายถูกภรรยาควบคุม หมายความว่าผู้ชายเป็นฝ่ายพึ่งพิงผู้หญิง หรือสามีเป็นฝ่ายพึ่งพิงภรรยา ชาวบ้านหลักช้างที่เราสัมภาษณ์แทบทั้งหมดอธิบายว่า การที่ภรรยาเป็นฝ่ายควบคุมการเงินของครัวเรือน เป็นเพราะ สามีต้องการให้เธอเป็นผู้ทำหน้าที่นี้ ผู้ชายต้องการได้ภรรยาที่สามารถดูแลรับผิดชอบการเงินของครัวเรือนได้อย่างเรียบร้อย ในการแบกรับภาระดังกล่าว ภรรยาตระหนักดีถึงอำนาจของเธอภายในครัวเรือนและการพึ่งพิงของสามีต่อตัวเธอ ผู้หญิงไทบางคนปฏิเสธว่า การที่เธอเป็นผู้ดูแลจัดการกระเป๋าเงินของครัวเรือน เป็นตัวชี้วัดการควบคุมสามี แต่เธออธิบายว่า เธอจำเป็นต้องดูแลการเงินของครัวเรือน เพราะผู้ชายไม่มีความรับผิดชอบ หากปล่อยให้สามีดูแลก็อาจล้างผลาญเงินทองของครัวเรือนให้หมดไปกับการพนัน การเที่ยวเตร่และงานรื่นเริงต่างๆ ด้วยเหตุนี้เอง จึงเป็นสิ่งจำเป็นที่ผู้หญิงต้องเข้ามาควบคุมการเงินของครัวเรือนเอาไว้ ผู้หญิงไทบางคนอธิบายเหตุผลที่เธอรับภาระการดูแลเงินทองของครัวเรือนจากแง่มุมที่แตกต่างออกไป เธออธิบายว่าการที่เธอรับผิดชอบดูแลการเงินของครัวเรือนเป็นเพราะความรักที่มีต่อสามี หากเธอปล่อยให้สามีใช้จ่ายเงินอย่างอิสระฟุ่มเฟือย เขาก็ต้องทำงานหนักมากขึ้นเพื่อหาเงินให้เพียงพอกับค่าใช้จ่ายของครัวเรือน อย่างกระนั้นเลย เธอควรเป็นฝ่ายเข้ามาช่วยดูแลการใช้จ่ายเงินของครัวเรือนให้เหมาะสม เพื่อที่สามีของเธอจะได้ไม่ต้องทำงานหนักจนเกินไป คำอธิบายทั้งสองแบบนี้เป็นสิ่งที่เราได้ยินได้ฟังบ่อย

ครั้งสุดท้าย เมื่อซักถามแม่บ้านชาวไทยเกี่ยวกับสาเหตุที่ผู้หญิงเข้ามาควบคุมดูแลการเงินของครัวเรือน

เมื่อพิจารณาจากบรรทัดฐานและความคาดหวังทางสังคม บทบาทหญิงชายในสังคมไทยได้คง มีแบบแผนที่ค่อนข้างชัดเจนคือ ผู้หญิงแสดงท่าทีนอบน้อม ให้เกียรติและเคารพบนอบต่อผู้ชายหรือสามี ซึ่งสอดคล้องกับบรรทัดฐานทางสังคมที่ถูกกำหนดโดยอุดมการณ์ชายเป็นใหญ่ แต่ในความเป็นจริงของชีวิต ผู้หญิงเป็นฝ่ายมีอำนาจควบคุมดูแลกิจกรรมทางเศรษฐกิจและการเงินภายในครัวเรือน ในขณะที่ผู้ชายเป็นฝ่ายพึ่งพิงและถูกควบคุมโดยผู้หญิง

ความลักลั่นระหว่างบรรทัดฐานทางสังคมกับความเป็นจริงในชีวิต ระหว่างอุดมการณ์กับพฤติกรรมดังปรากฏในสังคมไทยได้คง มีใจเรื่องแปลกประหลาดแต่ประการใด โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว เราพบความลักลั่นขัดแย้งทำนองนี้ในสังคมชวนามากมายหลายแห่งด้วยกัน สไปโร¹⁸ บรรยายบทบาทของภรรยาในสังคมชวานาพม่าว่าเป็นฝ่ายควบคุมและตัดสินใจ เกี่ยวกับกิจกรรมทางเศรษฐกิจแทบทั้งหมดของครัวเรือน ในขณะที่ผู้ชายเป็นฝ่ายมีอำนาจอย่างเป็นทางการนอกบริบทของครัวเรือน ในทำนองเดียวกัน ฮิลเครด เกียตซ์¹⁹ ได้ตั้งข้อสังเกตเกี่ยวกับบทบาทหญิงชายในสังคมชวานาชาวไวว่า “ผู้หญิงเป็นฝ่ายตัดสินใจในกิจการแทบทั้งหมด เธอเป็นผู้ควบคุมการเงินของครัวเรือน แม้ว่าเธอจะแสดงท่าทีเคารพบนอบต่อสามีอย่างเป็นทางการ และปรึกษาสามีในเรื่องสำคัญๆทุกเรื่อง แต่โดยปรกติแล้ว ภรรยาเป็นฝ่ายมีอำนาจครอบงำในครัวเรือน ผู้ชายที่มีบุคลิกเข้มแข็งบางคนอาจมีสัมพันธภาพในลักษณะค่อนข้างเท่าเทียมกับภรรยาของตน แต่ส่วนใหญ่แล้ว ครัวเรือนที่สามีเป็นฝ่ายมีอำนาจนั้นนับว่ามีอยู่น้อยมาก” แบบแผนความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงในทำนองเดียวกันนี้ ยังได้รับการรายงานจากการศึกษาชีวิตและครอบครัวชวานาไทยภาคเหนือในงานวิจัยของชูลามิธ พอตเตอร์²⁰

ในสังคมชวานาไทย ความลักลั่นขัดแย้งระหว่างบรรทัดฐานทางสังคมและความเป็นจริงของชีวิต เกี่ยวกับบทบาทและความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิง ถูกดูดซับด้วยความรักและความผูกพันอย่างลึกซึ้งที่สามีภรรยามีต่อกันและกัน การที่หญิงชายแต่งงาน

¹⁸ Spiro (1977: 280-285)

¹⁹ Geertz (1961: 46)

²⁰ Potter (1976)

กันบนพื้นฐานของความรักใคร่ชอบพและความสมัครใจ ตลอดจนการที่สามีภรรยาทำงานร่วมกันในแทบทุกด้าน ทำให้สามีภรรยามีความใกล้ชิดอย่างสม่ำเสมอ การทำงานร่วมกันทำให้ทั้งสองฝ่ายมีโอกาสดูคอบ ปรึกษาหารือ และทำความเข้าใจกันได้ตลอดเวลา

ชีวิตการแต่งงานในสังคมชาวนาไทจึงมีลักษณะที่ราบรื่น และการหย่าร้างมีปรากฏให้เห็นน้อยมาก ในบ้านหลักช้างเอง ไม่ปรากฏว่ามีการหย่าร้างเกิดขึ้นมาเป็นเวลากว่า 20 ปี ทั้งนี้ มิได้หมายความว่าสามีภรรยาไม่มีเรื่องทะเลาะเบาะแว้งซึ่งกันและกัน การทุ่มเถียงและความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยาเกิดขึ้นในสังคมชาวนาไทตามปรกติวิสัยเช่นเดียวกับที่เกิดขึ้นในสังคมอื่นๆ การทะเลาะเบาะแว้งอาจรุนแรงจนถึงขั้นที่สามีภรรยาไม่พูดกันเป็นเวลาหลายวัน ไม่ยอมทานอาหารด้วยกัน หรือภรรยาอาจหยุดทำงานกับข้าวให้สามีเพื่อแสดงความไม่พอใจ แม้กระนั้นก็ดี การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างสามีภรรยาไม่มีใครปรากฏว่ามีการใช้ความรุนแรงทำร้ายร่างกายซึ่งกันและกัน คนไทได้คงถือว่า การทบทวนภรรยาเป็นวิถีคนถ่อย เป็นพฤติกรรมที่เลวทรามและได้รับการประณามอย่างรุนแรงจากสังคม

การทะเลาะเบาะแว้งระหว่างสามีภรรยาจึงเป็นสิ่งที่เกิดขึ้นชั่วคราวช่วยยามและมักลงเอยด้วยการคืนดีกัน สาเหตุสำคัญทำให้การหย่าร้างในชุมชนหมู่บ้านมีอยู่น้อยมากอาจมีหลายประการด้วยกัน คือ ประการแรก การแต่งงานระหว่างสามีภรรยาเกิดขึ้นด้วยใจรักหนุ่มสาวเลือกคู่สมรสเอง การแต่งงานจึงมีพื้นฐานมาจากความรักและความเข้าใจซึ่งกันและกันมาตั้งแต่ต้น ประการที่สอง การทะเลาะเบาะแว้งอย่างรุนแรงเป็นสิ่งที่สังคมไทไม่ยอมรับ เมื่อเกิดความขัดแย้งระหว่างบุคคลหรือกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นความขัดแย้งระหว่างสามีกับภรรยา ระหว่างญาติมิตรเพื่อนฝูง หรือเพื่อนบ้านใกล้เคียง ผู้อาวุโสของตระกูลจะเข้ามาทำหน้าที่ไกล่เกลี่ยและยุติข้อพิพาทบาดหมางก่อนที่ความขัดแย้งจะลุกลามจนแก้ไขไม่ได้ การที่ผู้ใหญ่ยื่นมือเข้ามาไกล่เกลี่ยตั้งแต่ต้น ทำให้ความขัดแย้งระหว่างสามีภรรยาไม่ลุกลามใหญ่โตจนยากเกินแก้ไข ประการที่สาม คนไทให้ความสำคัญกับภาพพจน์และหน้าตาของตนเป็นพิเศษ การหย่าร้าง นำมาซึ่งความอับอายเสื่อมเสียต่อวงศ์ตระกูล จึงเป็นสิ่งที่ต้องหลีกเลี่ยงจนถึงที่สุด สังคมไทมักไม่ให้การยอมรับบุคคลที่หย่าร้างกับคู่สมรสของตน ผู้อาวุโสบางท่านเล่าว่า ทั้งชายและหญิงที่เคยหย่าร้างจากคู่สมรสของตนแล้วมักต้องอยู่คนเดียวไปตลอดชีวิต เพราะไม่มีใครยอมแต่งงานด้วย และประการสุดท้าย การที่ครัวเรือน มีไร่ปิ้งเจกบุคคล เป็นหน่วยของการถือครองที่ดิน

การหย่าร้างซึ่งส่งผลทำให้ครัวเรือนถึงแก่กลืนสุดลง ย่อมสร้างปัญหาเชิงโครงสร้างให้กับการจัดแบ่งที่ดินและส่งผลให้เกิด ปัญหาอีกหลายด้านตามมา ด้วยเหตุผลหลายประการดังกล่าวข้างต้น การแต่งงานและความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงในชุมชนชาวนาไท จึงมีลักษณะที่ค่อนข้างยั่งยืน หรืออย่างน้อยก็ไม่มีกรณีของการหย่าร้างในบ้านหลักช้างให้เราได้พิจารณาหาเหตุผลและข้อสรุปเป็นอย่างอื่น

บทบาทหญิงชายในยุคสมัยของการเปลี่ยนแปลง

ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา สังคมไทยได้คงเผชิญหน้ากับการเปลี่ยนแปลงในหลายด้าน จำนวนครัวเรือนที่เพิ่มมากขึ้นทำให้การถือครองที่ดินของแต่ละครัวเรือนมีขนาดเล็กลง นโยบายคุมกำเนิดอย่างเข้มงวดทำให้แรงงานของครัวเรือนมีน้อยลง ในขณะที่การผลิตเพื่อขายเข้ามามีอิทธิพลมากขึ้นและทำให้ชาวนาไทต้องทำงานหนักแทบตลอดทั้งปีเพื่อทำการผลิตสนองตอบความต้องการของตลาด และเพื่อสร้างรายได้เป็นเงินสดมาตอบสนองการบริโภคสินค้าจากภายนอกซึ่งเพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็ว การอยู่ภายใต้การปกครองของจีนมาเป็นเวลานาน ยังทำให้คนไทยรับเอาลักษณะทางวัฒนธรรมหลายประการของชาวเขมาเป็นของตน ในปัจจุบันคนไทยนิยมปลูกบ้านด้วยอิฐมุงหลังคากระเบื้องตามอย่างสถาปัตยกรรมของชาวเข ผู้ชายไทเริ่มแต่งกายตามอย่างสมัยนิยมของจีน ใช้แซ่สกุลตามแบบจีน รับประทานอาหารด้วยตะเกียบแบบชาวจีน เป็นต้น

ในปัจจุบัน ผู้หญิงมีบทบาทมากขึ้นในด้านของการผลิตและการค้า ซึ่งส่งผลให้ผู้หญิงมีฐานะและอำนาจต่อรองทางสังคมเพิ่มขึ้น บทบาทของผู้หญิงที่เริ่มเปลี่ยนแปลงไปทำให้ความสัมพันธ์ระหว่างชายกับหญิงในสังคมไทกำลังเริ่มเปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ผู้หญิงไทเริ่มมีบทบาทสำคัญในการเป็นแกนกลางของครอบครัว และเป็นพลังในการสร้างความมั่นคงให้แก่ชุมชน

ใครก็ตามที่เคยเดินทางไปเมืองขอนแก่นหรือเมืองอื่นๆ ในแถบใต้คง อาจสังเกตว่าเป็นการยากที่จะบอกว่าหมู่บ้านของคนไทในปัจจุบันแตกต่างไปจากหมู่บ้านของชาวจีนอื่นๆ ในมณฑลยูนนานอย่างไร บ้านของคนไทมีรูปร่างลักษณะแทบไม่แตกต่างไปจากบ้านของชาวจีน ชายไทก็มีรูปร่างหน้าตาและการแต่งตัวแทบไม่แตกต่างไปจากชาวจีนทั่วไป สิ่งที่เป็นจุดเด่นหรือเป็นอัตลักษณ์ของคนไทในปัจจุบัน คือ การแต่งกายของผู้หญิงไท ใน

วัยเด็กจวบจนกระทั่งเติบโตเป็นสาว การแต่งกายของหญิงไทอาจไม่แตกต่างไปจากวัยรุ่นชาวจีนมากนัก สาววัยรุ่นชาวไทนิยมสวมเสื้อยืด กางเกงยีนส์และรองเท้าส้นสูงตามอย่างแฟชั่นของชาวจีน แต่เมื่อแต่งงานมีเหย้ามีเรือน สาวไททุกคนจะหันมานุ่งซิ่นสีดำ สวมเสื้อออกดอก เก๋ล้ำมวมีผ้าสีสดคาดผมเป็นสัญลักษณ์ของสตรีที่แต่งงานแล้ว จวบจนทุกวันนี้ ผู้หญิงไทก็ยังคงรักษาประเพณีการแต่งกายแบบเดิม ซึ่งบ่งบอกอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทไว้ได้อย่างแนบแน่น

ผู้หญิงไทยังเป็นกลไกสำคัญในการสืบทอดอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรม ความใกล้ชิดผูกพันอย่างแน่นแฟ้นระหว่างแม่กับลูกสาว ทำให้แม่สามารถปลูกฝังความเป็นไทและความเป็นแม่ไปสู่ลูกสาวซึ่งกลายเป็นตัวแทนของแม่ ลูกสาวสืบทอดความเป็นแม่ นั่นคือความรับผิดชอบต่อการผลิต การดูแลครัวเรือน และความพร้อมที่จะรับบทบาทหน้าที่ในการเลี้ยงดูลูกต่อไปในอนาคต ผู้หญิงไทจึงมีบทบาทสำคัญในการเป็นพลังที่สร้างความเป็นปึกแผ่นและความมั่นคงให้กับครอบครัวและชุมชน อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการผลิตใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในสังคมไท ซึ่งเป็นประเด็นที่เราจะกล่าวถึงโดยละเอียดในบทต่อไป

บทที่ 7

การสืบทอดและสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในสังคมไทย

ในหนังสือเรื่อง *Islands of History* มาร์แชล ซาห์ลินส์¹ ได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับปฏิสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรมกับประวัติศาสตร์เอาไว้ว่า “วัฒนธรรม คือ การจัดระเบียบให้กับสภาพการณ์ปัจจุบัน โดยอาศัยประสบการณ์จากอดีต” กล่าวอีกนัยหนึ่ง อดีตถูกปฏิบัติในปัจจุบัน มิใช่เพียงเพราะมนุษย์ถูกพันนาการโดยอดีตเท่านั้น หากแต่เป็นเพราะมนุษย์ในปัจจุบันแต่งแต้มอดีตในปฏิบัติการเพื่อสร้างอัตลักษณ์ของตนเองขึ้นมา การจัดระเบียบให้กับสภาพการณ์ปัจจุบันโดยอาศัยประสบการณ์จากอดีต สามารถเกิดขึ้นได้แต่ในเวลาปัจจุบันเท่านั้น อดีตซึ่งมีผลต่ออนาคตจึงเป็นอดีตที่ถูกสร้างหรือผลิตซ้ำในปัจจุบัน การสร้างประวัติศาสตร์จึงเป็นกระบวนการที่เกิดขึ้นอย่างต่อเนื่องและเป็นกระบวนการต่อสู้เพื่อนิยามความหมายของการมีตัวตนของกลุ่ม การสร้างประวัติศาสตร์จึงเป็นเงื่อนไขสำคัญของการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์

การสร้างและ/หรือยึดยึดความมีตัวตนในรูปแบบใดรูปแบบหนึ่งจากอดีตลงสู่สถานะปัจจุบัน เกิดขึ้นและดำเนินไปอย่างต่อเนื่องในกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมจากคนรุ่นหนึ่งไปสู่อีกรุ่นหนึ่ง และในกระบวนการสร้างรัฐชาติ (nation-state) การสร้างความมีตัวตนยังเกิดในแบบเรียนของกระทรวงศึกษาธิการที่ยืนยันว่าคนไทยมาจากเทือกเขาอัลไต ในขบวนการต่อต้านวิทยานิพนธ์ที่พาดพิงถึงย่าโม หรือในขบวนการทางสังคมในรูปแบบต่างๆ มนุษย์แต่งแต้มอดีตเพื่อสร้างความชอบธรรมให้กับปัจจุบันและภาพลวงให้กับอนาคต

¹ Sahlin (1985: 155)

ในช่วงเวลาสองทศวรรษที่ผ่านมา อัตลักษณ์หรือความมีตัวตนที่ถูกสร้างขึ้นบนฐานของความเป็นรัฐชาติ ได้เคลื่อนตัวเข้าสู่ศตวรรษที่ 21 พังทลายลงในหลายประเทศ ชุมชนจินตนาการแบบเดิมที่วางอยู่บนเงื่อนไขแห่งความเป็นพลเมืองของรัฐชาติ เริ่มเสื่อมความสำคัญลงอย่างรวดเร็วภายใต้การถล่มทลายของพายุโลกาภิวัตน์ ชุมชนจินตนาการในรูปแบบใหม่ที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ เชื้อชาติและความเป็นท้องถิ่น เริ่มเข้ามามีบทบาทและความสำคัญมากขึ้น

เมื่อจักรวรรดิโซเวียตพังพินาศลง ความเป็น “ชาวโซเวียต” หมดความหมายลงอย่างรวดเร็ว จักรวรรดิที่เคยยิ่งใหญ่และน่าสะพรึงกลัว กลายมาเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆ มากมาย เช่น ชาวลิทัวเนีย ชาวคาซัคสถาน ฯลฯ ซึ่งต่างก็พยายามแยกตัวเป็นอิสระจากชาวรัสเซีย แต่ละกลุ่มรวมตัวกันบนพื้นฐานของเชื้อชาติเพื่อต่อสู้ดิ้นรนเรียกร้องเสรีภาพในการจัดการชีวิตของตน พัฒนาการทางการเมืองที่เกียรตรช² เรียกว่า การปฏิวัติเพื่อรวมตัวกัน (Integrative Revolution) ในกระบวนการสร้างรัฐชาติเมื่อสามทศวรรษก่อน ได้กลายมาเป็นการปฏิวัติเพื่อแยกตัวออกจากรัฐชาติ (Disintegrative Revolution) ในช่วงทศวรรษที่ 1990

การเคลื่อนตัวของขบวนการกลุ่มชาติพันธุ์บาสก์ (Basques) ในประเทศฝรั่งเศส, ชาวคาตาลัน (Catalans) ในประเทศสเปน, ชาวไอริช (Irish) และสก็อต (Scott) ในเครือจักรภพอังกฤษ ไปจนถึงการเกิดขึ้นของกลุ่มที่เรียกกันว่าพวกโลกที่สี่ (the Fourth World) เช่น ชาวอินเดียนในอเมริกาเหนือ ชาวฮาวายในสหรัฐฯ ขบวนการคาสตอม (Kastom) ของชาวเมลาเนเชีย หรือขบวนการเคลื่อนไหวของชาวกะเหรี่ยง ว้าและไทในประเทศพม่า ล้วนแล้วแต่เป็นประจักษ์พยานยืนยันให้เห็นถึงชุมชนจินตนาการรูปแบบใหม่ที่วางอยู่บนฐานของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน อัตลักษณ์และความมีตัวตนเริ่มถูกนิยามใหม่บนฐานของการมีเชื้อชาติและวัฒนธรรมเดียวกัน

การก่อร่างสร้างตัวของชุมชนจินตนาการบนพื้นฐานของความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกัน ซึ่งกำลังเกิดขึ้นในภูมิภาคต่างๆ ทั่วโลก อาจมีรูปแบบที่แตกต่างกันออกไป ในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่เคยถูกผนวกเข้าเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติอย่างหลวมๆ และยังคงรักษาอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมและชาติพันธุ์ของตนเอาไว้ได้ ขบวนการเรียกร้อง

² Geertz (1973)

อิสรภาพอาจหมายถึงเพียงการแยกตัวทางเศรษฐกิจและการเมืองเท่านั้น เพราะในทาง ด้านวัฒนธรรมมีการแยกกันอยู่แล้ว ดังเช่นในกรณีของกะฉิ่นและไทในพม่า³ และชาว เคิร์ทส์ในอิหร่าน เป็นต้น ในกรณีเช่นนี้ กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้มักมีการสืบทอดทาง วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ของตนเองแยกออกจากชนกลุ่มใหญ่ในรัฐชาติ ด้วยเหตุนี้เอง กระบวนการต่อสู้เพื่อแยกตัวหรือเรียกร้องอิสรภาพ จึงไม่ได้เน้นการผลิตใหม่ของ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และวัฒนธรรมท้องถิ่น เนื่องจากกลุ่มมีความต่อเนื่องทางด้าน วัฒนธรรมและประวัติศาสตร์มาโดยตลอด

แต่ในกรณีของกลุ่มชาติพันธุ์ที่ถูกกดขี่ มีการผสมกลมกลืนในบางระดับและ กลายมาเป็นส่วนหนึ่งของรัฐชาติ อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ที่วางอยู่บนพื้นฐานของการใช้ ภาษาเดียวกัน เชื้อชาติเดียวกัน ศาสนาเดียวกัน หรือสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมบางอย่าง จะมีความสำคัญอย่างยิ่งในการ “สร้างตัวตน” ใหม่ เมื่อแยกออกหรือพยายามแยกออก จากรัฐชาติเดิม การสร้างชุมชนจินตนาการขึ้นมาใหม่จึงหมายถึงการสร้างตัวตนทาง วัฒนธรรม และ/หรือความเป็นกลุ่มชาติพันธุ์ขึ้นมาใหม่แตกต่างหากจากรัฐชาติเดิม

ในกรณีของคนไทได้คง ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา คนไทได้คงไม่เคย มีปัญหาในด้านของความสืบทอดต่อเนื่องทางประวัติศาสตร์ แม้ว่าจะมีการทำสงคราม รบพุ่งระหว่างเจ้าฟ้าควบคู่ไปกับการเรืองอำนาจขึ้นและเสื่อมถอยลงของเมืองต่างๆ ตลอดจน การอพยพโยกย้ายของประชากรอยู่ตลอดเวลา แต่การเปลี่ยนแปลงส่วนใหญ่ เกิดขึ้นและดำเนินไปภายในระบบการเมืองของไทย⁴ ดินแดนได้คงจึงมีความสืบเนื่อง ทางด้านประวัติศาสตร์และวัฒนธรรมประเพณีไท อย่างไรก็ตาม ภายหลังการปฏิวัติ คอมมิวนิสต์ในปีค.ศ. 1949 การยกเลิกระบบเจ้าฟ้า และโดยเฉพาะอย่างยิ่ง การเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นในสังคมไทได้คงในช่วงการปฏิวัติวัฒนธรรม ทำให้คนไทได้คงเริ่มรู้สึก แปรแยกกับการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้น ความสืบเนื่องทางประวัติศาสตร์และ วัฒนธรรมที่หยุดชะงักลงเป็นเวลากว่าสองทศวรรษ และการตกอยู่ภายใต้การปกครอง โดยตรงของรัฐบาลจีน ส่งผลให้คนไทได้คงเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับความมีตัวตน และอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของตนขึ้นมา

³ Leach (1954)

⁴ โปรดดู Leach (1954)

นับเนื่องแต่คริสต์ทศวรรษที่ 1980 หลังจากเหตุการณ์วุ่นวายทางการเมืองของจีน เริ่มเข้าสู่สภาวะที่ค่อนข้างสงบเรียบร้อย กระบวนการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ก็เริ่มเกิดขึ้นในสังคมไทได้คง วิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจและการเมืองที่คนไทเผชิญมาตั้งแต่ปีค.ศ. 1950 เป็นต้นมา ทำให้เกิดความจำเป็นที่คนไทจะต้องนิยามความหมายของตัวตนใหม่เพื่อให้สอดคล้องกับประสบการณ์ความจริงที่ตนกำลังเผชิญหน้าอยู่ในปัจจุบัน แน่นอน การนิยามความมีตัวตนของคนไทยอมมิได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ หากแต่เกิดขึ้นในโลกที่ถูกกำหนดนิยามความหมายเอาไว้แล้วในระดับหนึ่ง ด้วยเหตุนี้เอง การนิยามความมีตัวตนจึงเป็นกระบวนการแบ่งแยกปริณิธแห่งอัตลักษณ์ที่คนไทเคยมีส่วนร่วม การเลือกสรรประสบการณ์บางอย่างในอดีต เหตุการณ์บางเหตุการณ์มาร้อยเรียงใหม่เพื่อให้เป็นตัวแทนของ “ประสบการณ์ชีวิต” ซึ่งเชื่อมโยงอดีตสู่ปัจจุบันและอนาคต กระบวนการนิยามความมีตัวตน จึงหมายถึงการเขียนชีวประวัติของกลุ่มหรือการสร้างประวัติศาสตร์ใหม่นั้นเอง การสร้างประวัติศาสตร์เป็นวิธีการนิยามความมีตัวตนในรูปแบบหนึ่ง ตราบเท่าที่การสร้างประวัติศาสตร์นั้นก่อให้เกิดความสัมพันธ์เชื่อมโยงหรือสำนักผูกพันระหว่างเหตุการณ์ที่ถูกอ้างว่าเกิดขึ้นในอดีตกับชีวิตความเป็นอยู่ในปัจจุบัน การสร้างประวัติศาสตร์ในกระบวนการนิยามความมีตัวตนจึงหมายถึงการสร้างชุดของเหตุการณ์ที่มีความหมายต่อคนในปัจจุบัน

ในรอบทศวรรษที่ผ่านมา คนไทได้คงได้พยายามสร้างและตีความประวัติศาสตร์ของตนเองขึ้นมาในรูปของการเขียนตำนานและพงสาวดารไท ดังเช่น *ประวัติศาสตร์ไทใหญ่* ของนันทสิงห์⁵ และ *พงสาวดารเมืองไท (เครือ เมืองกุ่มเมือง)*⁶ ซึ่งเป็นการตีความพงสาวดารไทจากฉบับเดิมของเจ้าพญาธรรมมาเดซึ่งแต่งขึ้นตั้งแต่ปลายคริสต์ศตวรรษที่ 18 ในงานเขียนเหล่านี้ รวมทั้งในการตีความตำนานอื่นๆของคนไทได้คง คนไทกำลังบอกตัวเองและผู้อื่นว่า เมื่อประมาณกว่าพันปีมาแล้ว มีรัฐเจ้าฟ้าไทที่เป็นเอกราชและปกครองตนเอง คนไทสร้างบ้านแปงเมืองจนเติบโตใหญ่เป็นปีกแผ่น มีความเจริญรุ่งเรืองขึ้นเป็นลำดับ และต่อมาได้สร้างเป็นเครือข่ายหรือสมาพันธรัฐครอบคลุมอาณาบริเวณกว้างใหญ่ไพศาล คือ บริเวณทิศตะวันตกเฉียงใต้ของมณฑลยูนนาน หรือในเขตได้คงรวมกับบริเวณตอนเหนือของพม่าที่เป็นรัฐกะฉิ่น รัฐฉานและรัฐสกายในปัจจุบัน งาน

⁵ นันทสิงห์ (2540)

⁶ เจ้าหงฮินและกมพงษ์ (2540)

เขียนเหล่านี้ รวมทั้งตำนานและพงสาวดารไทอื่นๆที่ถูกนำมาสร้างและตีความใหม่ ล้วนแล้วแต่พูดถึง อาณาจักรหมอกขาวมาหลวงโกสัมพี หรือสมาพันธรัฐมาหลวง ซึ่งเป็นอาณาจักรที่มีความเจริญรุ่งเรืองเป็นปึกแผ่น มีกองทัพที่เกรียงไกร สามารถแผ่ขยายอำนาจไปจนจรดคุนหมิง พม่า และดินแดนที่เป็นลาว เชียงใหม่และอยุธยาในเวลาต่อมา ตามการตีความของคนไทได้คงปัจจุบัน วัฒนธรรมไทได้คงเคยเจริญรุ่งเรืองมาก่อนหน้า อาณาจักรล้านนา สุโขทัยหรืออยุธยา โดยมีผู้นำหรือวีรบุรุษคนสำคัญของคนไท คือ เจ้าเสื่อข่านฟ้า แห่งอาณาจักรหมอกขาวมาหลวง เป็นผู้รวบรวมชนชาติไทให้เป็นปึกแผ่น หากแต่อาณาจักรแห่งนี้สูญสลายไปในคริสต์ศตวรรษที่ 16 เนื่องจากถูกจีนและพม่ารุกราน

เจ้าเสื่อข่านฟ้า และวีรบุรุษท่านอื่นๆในพงสาวดารเมืองไท จะมีตัวตนจริงหรือไม่และอาณาจักรมาหลวงเคยยิ่งใหญ่เกรียงไกรถึงเพียงนั้นจริงหรือไม่อาจมิใช่ประเด็นที่สำคัญนัก แต่ประเด็นสำคัญมีอยู่ว่า การเขียนและตีความพงสาวดารไทในรอบทศวรรษที่ผ่านมาเป็นความพยายามที่จะสร้างความมีตัวตนและอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไท ได้คงผ่านการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์หรืออุดมการณ์ชนชาติไท แทบทุกบรรทัดของ พงสาวดารเมืองไท แสดงถึงความถวิลหายุครุ่งเรืองของคนไทในคริสต์ศตวรรษที่ 14 ในยุคสมัยของเจ้าเสื่อข่านฟ้า ยุคที่คนไทเป็นเมืองเดียวกัน มีกษัตริย์องค์เดียวกัน ไม่ถูกแบ่งแยก ไม่ถูกปกครองโดยชนกลุ่มอื่น พงสาวดารเมืองไทยังบันทึกรายละเอียดของสงครามครั้งใหญ่หลายครั้งระหว่างอาณาจักรมาหลวงกับราชวงศ์หมิงในคริสต์ศตวรรษที่ 15 เดือนให้ชาวไทจดจำว่า ครั้งหนึ่งเมืองไทเคยเป็นเอกราชและบรรพบุรุษได้ต่อสู้สละชีวิตและเลือดเนื้อเพื่อรักษาเอกราชนั้นไว้ แม้ไทจะถูกจีนและพม่ารุกราน ไทก็พยายามต่อสู้ และสามารถ ฟื้นฟู พลัง ของตนได้หลายครั้ง จนสุดท้ายต้องถูกแบ่งแยกเป็นเมืองเล็กเมืองน้อย และอยู่ภายใต้การปกครองของจีนและพม่าตราบจนปัจจุบัน

ความพยายามในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของคนไทได้คง ซึ่งเริ่มแพร่หลายขึ้นในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา อาจมิได้เป็นเพียงการถวิลหาความรุ่งเรืองในอดีต หรือความอบอุ่นมั่นคงภายใต้ระบบเจ้าฟ้า และคงมิใช่เป็นความพยายามในการแยกตัวเป็นอิสระจากการปกครองของจีน หากแต่เป็นความพยายามในการนิยามความมีตัวตนของคนไท ด้วยการต่อต้านความเหนือกว่าของจีน

การนิยามความมีตัวตนเกิดขึ้นในบริบทของความสัมพันธ์เชิงอำนาจและเป็นกระบวนการสร้างอำนาจต่อรองกับกลุ่มชนที่ใหญ่กว่า ในลักษณะเช่นนี้ การสร้างประวัติศาสตร์ของคนไทมุ่งเน้นการสร้างให้เจ้าฟ้าไทกับฮ่องเต้จีน เมืองไทกับเมืองจีนมีความยิ่งใหญ่ในอดีตที่ไม่ต่างกันมากนัก

นับเนื่องแต่ปีค.ศ. 1949 เป็นต้นมา ได้คงกลายมาเป็นจังหวัดหนึ่งของมณฑลยูนนาน แม้ว่าทางการจีนจะเรียกได้คงว่าเป็น “เขตปกครองตนเอง” ของคนไทและจึงไป หากแต่ในความเป็นจริง คนไทอยู่ภายใต้การปกครองโดยตรงของจีน หลังจากนั้นไม่นาน เจ้าฟ้าเมืองไทก็ถูกถอดถอนออกจากตำแหน่ง หอเจ้าฟ้าถูกรื้อถอน เจ้าฟ้าและครอบครัวถูกกักขัง เชียนตี้ สบประมาทและฆ่าตายต่อหน้าพสกนิกรชาวไท ที่นาซึ่งคนไทก่อสร้างแผ้วถางและเคยทำมาหากินกันมาหลายร้อยปี กลายมาเป็นทรัพย์สินส่วนรวมและหลุดลอยไปจากอำนาจจัดการของคนไท ความผันผวนรวนเรและความขัดแย้งทางการเมืองของจีน ยังส่งผลให้เกิดวิกฤตการณ์ทางเศรษฐกิจในสังคมชาวนาไทที่เคยอุดมสมบูรณ์ไปด้วยพืชพันธุ์ธัญญาหาร แต่กลับต้องมาเผชิญหน้ากับความอดอยากภายใต้ระบบการผลิตแบบรวมและระบบคอมมูน

หลังปีค.ศ. 1976 แม้ว่านโยบายด้านต่างๆของทางการจีนจะมีความชัดเจนมากขึ้น และคนไทเริ่มมีอิสระในการจัดการชีวิตของตนเองเพิ่มมากขึ้น แต่ความสัมพันธ์เชิงอำนาจระหว่างไทกับเข ก็พัฒนามาเป็นความสัมพันธ์แบบเผชิญหน้ากันระหว่างกลุ่มผลประโยชน์สองกลุ่ม แต่ละกลุ่มพยายามขยายอิสรภาพของตนและจำกัดอิสรภาพของอีกฝ่ายหนึ่ง ในความสัมพันธ์แบบเผชิญหน้ากันนี้ เป้าหมายของแต่ละฝ่ายมิใช่ความขัดแย้งหรือการต่อสู้จนกว่าอีกฝ่ายหนึ่งจะตายจากไป หากแต่เป็นการปรับปรุงจุดเผชิญหน้ากัน ในความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เอื้อประโยชน์ให้กับฝ่ายตรงข้าม และตรึงจุดที่ตนได้ประโยชน์ไม่ให้เคลื่อนไหวไปเป็นอย่างอื่น⁷ ในแง่นี้ การทำความเข้าใจกับการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ของคนไทในกระบวนการนิยามความมีตัวตนและการผลิตใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ จะต้องเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจว่า การสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์เป็นส่วนหนึ่งของการนิยามความมีตัวตนภายในสัมพันธ์ภาพระหว่างคนไทกับจีนและกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ดังนั้น การนิยามความมีตัวตนจึงเป็น

⁷ ไพรคูลู Foucault (1982:221)

เรื่องของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่ถูกแสดงออกโดยปฏิบัติการทางสัญลักษณ์⁸ ซึ่งชาวจีนและไท ในฐานะกลุ่มผลประโยชน์สองกลุ่ม (รวมทั้งกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆในเขตใต้คง) กำลังต่อสู้และแย่งชิงกันในกระบวนการจัดสรร รักษาและปรับใช้อำนาจ

การนิยามความมีตัวตน จึงเป็นทั้งการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์⁹ เป็นกิจกรรมทางการเมือง และเป็นการปรับใช้สัญลักษณ์ที่ปลูกเร้าอารมณ์ความรู้สึกและกระตุ้นสมาชิกของกลุ่มให้ต่อต้านการครอบงำ สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมหรือกลุ่มชาติพันธุ์ยังถูกนำมาใช้เพื่อจัดองค์กร สร้างการรวมตัวกันเพื่อต่อสู้กับกลุ่มผลประโยชน์อื่นๆ การใช้สัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นยุทธวิธีที่มีประสิทธิภาพ เนื่องจากสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์สามารถแก้ไขปัญหาดังกล่าวในการจัดองค์กรได้ดี เช่น สัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของกลุ่มชาติพันธุ์ที่รับรองการมีต้นกำเนิดเดียวกัน ระบบเครือญาติและหลักเกณฑ์การแต่งงานที่กีดกันไม่ให้คนภายนอกเข้ามาร่วมกลุ่ม เป็นต้น

การต่อสู้ระหว่างกลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆในใต้คง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการต่อสู้ระหว่างคนไทกับจีน ไม่ได้เกิดขึ้นเพราะความแตกต่างทางวัฒนธรรม หากแต่เป็นเพราะมีความขัดแย้งในการจัดสรรและการใช้อำนาจภายในระบบสังคมที่กลุ่มชาติพันธุ์เหล่านี้อาศัยอยู่ โดยเฉพาะในบริบททางสังคมสมัยใหม่ที่กลุ่มชาติพันธุ์ต่างๆเริ่มมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างกันและกันผ่านทางกลไกตลาดและระบบทุนนิยมเพิ่มมากขึ้น ในสถานการณ์เช่นนี้ ความเป็นชาติพันธุ์จึงถูกสร้างใหม่และปรับใช้โดยผ่านสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ เพื่อเป็นยุทธวิธีในการแสวงหาผลประโยชน์ภายใต้เงื่อนไขของปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ ที่มีการเปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา สมาชิกของกลุ่มชาติพันธุ์เดียวกันมีผลประโยชน์ร่วมกันและแข่งขันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆเพื่อรักษาหรือเข้าถึงทรัพยากรที่หายาก เช่น ที่ดิน เพื่อจัดองค์กรทางสังคมและช่วงชิงความได้เปรียบในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

โดยนัยนี้ การศึกษากระบวนการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทจึงอาจหมายถึงการพิจารณารูปแบบของการต่อต้านวัฒนธรรมที่ครอบงำ ภายในความสัมพันธ์เชิงอำนาจกับคนจีน การตอบโต้ทางสัญลักษณ์ของคนไทภายใต้เงื่อนไขสมัย

⁸ โปรดดู Cohen (1974: xi)

⁹ โปรดดู Tapp (1989)

ใหม่และการปรับตัวเข้ากับความเป็นจริงทางสังคมใหม่โดยปรับประเพณีเดิมของตน เพื่อจัดองค์กรใหม่ หรือสร้างประเพณีใหม่โดยใช้สัญลักษณ์เดิม

การสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการตอบโต้ทางสัญลักษณ์

จากการทำวิจัยภาคสนามที่คอยคะฉิ่นเมื่อกว่าห้าสิบปีมาแล้ว เอ็ดมันด์ ลีช นักมานุษยวิทยาอังกฤษ ได้ให้แง่คิดเกี่ยวกับหลักเกณฑ์ในการพิจารณาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไท ซึ่งตั้งรกรากพำนักอาศัยอย่างกระจัดกระจายในรัฐฉานของพม่าและบริเวณใกล้เคียงเอาไว้ว่า ชุมชนชาวไทมีลักษณะเฉพาะที่สำคัญอย่างน้อย 3 ประการด้วยกันคือ ประการแรก ชุมชนไทเป็นชุมชนที่มีวิถีการผลิตแบบนาคำ นิยมตั้งรกรากในบริเวณที่ราบลุ่มระหว่างหุบเขา ริมฝั่งน้ำ หรือที่ราบลุ่มอื่นๆที่เหมาะสมกับการทำนาคำและการปลูกข้าวเจ้า ซึ่งเป็นอาหารหลักของคนไท ประการที่สอง คนไทเป็นชาวพุทธนับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาท คนไทมีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาอย่างเคร่งครัด และประการที่สาม ชุมชนไทเป็นส่วนหนึ่งของรัฐแบบไท หรือระบบการปกครองที่มีเจ้าฟ้าเป็นประมุข เกณฑ์ทั้งสามประการในการพิจารณาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทดังกล่าวข้างต้น มีความเชื่อมโยงกันอย่างแนบแน่น ความมั่งคั่งที่มาจากการสะสมทรัพย์สินส่วนเกินในวิถีการผลิตแบบนาคำ สัมพันธ์กับความเชื่อทางพุทธศาสนาและการเป็นส่วนหนึ่งของรัฐไท

แม้ว่าเวลาจะล่วงเลยมาว่าครั้งศตวรรษ แต่เกณฑ์ในการพิจารณาอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทตามที่ลีชเสนอเอาไว้ ก็ยังคงเป็นประเด็นที่น่าสนใจ ณ จุดนี้เราจะได้พิจารณาการสร้างใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์และการตอบโต้ทางสัญลักษณ์ของคนไทได้คงในปัจจุบันโดยอาศัยเกณฑ์ทั้งสามประการดังกล่าว และจะยกตัวอย่างจากสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมของคนไทสามประการด้วยกัน คือ ข้าว ในฐานะเป็นสัญลักษณ์แห่งวิถีชีวิตของชุมชนชาวนาไท, งานปอย ในฐานะเป็นสัญลักษณ์ของความเชื่อและความเลื่อมใสในพุทธศาสนา และการแต่งงาน ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการผลิตซ้ำความเป็นชุมชนในสังคมไท

ข้าว: สัญลักษณ์ของการต่อต้านการครอบงำทางวัฒนธรรม

ข้าวมีบทบาทสำคัญต่อวิถีชีวิตและพัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรมของคนไทยได้
คง รวมทั้งคนไทยกลุ่มอื่นๆมาเป็นเวลานานนับพันปี สังคมไทยพัฒนาขึ้นจากวิถีชีวิต
ของชาวนาที่ผลิตข้าว และอยู่ร่วมกันเป็นกลุ่ม มีแบบแผน ขนบธรรมเนียมประเพณีที่ก่อ
กำเนิดจากสัมพันธภาพระหว่างข้าว มนุษย์และระบบนิเวศ ข้าวไม่เพียงแต่เป็นพืชที่มี
ความเหมาะสมต่อระบบนิเวศของได้คงเท่านั้น แต่ยังเป็นอาหารหลักของคนไทย เป็น
ปัจจัยพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และมีอิทธิพลต่อการจัดองค์กรสังคม การพัฒนาเทคโนโลยี
การผลิต ตลอดจนระบบความเชื่อและโลกทัศน์ของคนไทย ด้วยเหตุนี้เอง จึงมิใช่เรื่อง
แปลกแต่ประการใดที่ชุมชนชาวไทยแทบทุกแห่งจะพัฒนาขึ้นบนพื้นฐานของการเป็น
ชุมชนชาวนา มีวิถีการผลิตแบบนาดี มีองค์สังคมที่สำคัญ คือ กลุ่มแลกเปลี่ยนแรงงาน
และกลุ่มเหมืองฝายที่ทำการจัดการทรัพยากรน้ำ มีกลุ่มเครือญาติเป็นฐานของการสร้าง
พันธมิตรทางการเมือง ชุมชนหมู่บ้านเป็นทั้งหน่วยของการผลิตและหน่วยของการ
บริโภคไปพร้อมกัน

คนไทยได้คงมีคำพังเพยที่กล่าวถึงการตั้งรกรากของคนไทยตั้งแต่ครั้งบรรพกาล
นานกว่าพันปีเอาไว้ว่า “น้ำที่ไหนใส หล้าที่ไหนอ่อน คนไทยก็นิยมไปตั้งบ้านเบิกนาทำ
มาหากิน” การปลูกข้าวเพื่อเลี้ยงตนเองให้อยู่รอด กลายเป็นพื้นฐานสำคัญของการขยาย
ตัวของชุมชนชาวนา ที่เกิดขึ้นตามเส้นทางการค้าจากญวนนานไปสู่อินเดีย ชุมชนชาวนา
ที่เลี้ยงตัวเองได้ทางเศรษฐกิจ มิได้มีระบบการผลิตอะไรมากไปกว่าการทำป่าให้เป็นนา
เมื่อมีชุมชนชาวนาเกิดใหม่มากขึ้น ชุมชนที่เกิดใหม่ดึงดูดและสะสมแรงงานและผลผลิต
ส่วนเกินเพิ่มมากขึ้น จนขยายตัวกลายเป็นชุมชนที่ใหญ่ขึ้น ก่อร่างสร้างตัวขึ้นเป็นเมือง
ในเวลาต่อมา

ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่ชาวไทยต่อชาวจีนมาเป็นเวลาหลายร้อยปีนั้น
“ข้าว” เป็นส่วนสำคัญของประวัติศาสตร์แห่งการถูกรอรับทางทางการเมือง ข้อมูลจาก
พงศาวดารไทย¹⁰ ระบุว่าหลังจากที่ราชอาณาจักรไทยพ่ายแพ้ต่อกองทัพจีนในการศึกครั้ง
สุดท้าย และกองทัพจีนสามารถยึดเมืองมวได้สำเร็จ นับแต่นั้นเป็นต้นมา ยุคสมัยแห่ง
ความรุ่งเรืองของไทยก็จบสิ้นลง จากอาณาจักรที่เคยเป็นปึกแผ่น ได้คงถูกแบ่งแยกออก
เป็นเมืองต่างๆ เจ้าฟ้าของแต่ละเมืองได้รับการแต่งตั้งโดยตรงจากราชสำนักจีนให้

¹⁰ ไบรด์จู Elias (1876); Parker (1892); Scott and Hardiman (1900-01); Cochrane (1910); และ เจีย (2538)

ปกครองพื้นที่ของตนอย่างเป็นอิสระต่อกันอย่างเด็ดขาดและขึ้นตรงต่อราชสำนักจีนเท่านั้น ในฐานะที่เป็นเมืองขึ้น เจ้าฟ้าเมืองไทต้องส่งข้าวเป็นบรรณาการไปถวายฮ่องเต้จีนเป็นประจำทุกปี ตามความทรงจำของคนไทได้คง ข้าวไท โดยเฉพาะจากเมืองแจ้ฝางเป็นข้าวเจ้าคุณภาพดี เป็นที่สพพระทัยของฮ่องเต้จีนและเป็นที่ขึ้นชอบของเหล่าอำมาตย์ชั้นผู้ใหญ่ในราชสำนักจีน ในประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ที่ชาวไทมีต่อชาวจีน ข้าวกลายมาเป็นสัญลักษณ์ของการครอบงำทางการเมือง ยิ่งไปกว่านั้น ในช่วงสามทศวรรษนับแต่การปฏิวัติคอมมิวนิสต์ในปีค.ศ. 1949 คนไต้หวันยังต้องเผชิญหน้ากับสภาวะการขาดแคลนข้าวบริโภค อันเนื่องมาจากปัญหาการผลิตแบบรวมและระบบคอมมูน และการที่ข้าวไทจากไต้หวันได้ถูกแบ่งไปเลี้ยงกรรมกรในส่วนอื่นๆของประเทศจีน

ในช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมาหลังการปฏิรูปการปกครองภายใต้การนำของเติ้ง เสี่ยวผิง รัฐบาลจีนได้ทำการยกเลิกระบบรวมและระบบคอมมูน และเปิดโอกาสให้ชาวนาทำการผลิตและขายผลผลิตของตนได้อย่างเสรี ตลอดช่วงเวลาดังกล่าว ชาวนาไทได้ฉกฉวยโอกาสจากสภาวะการณ์ที่เอื้ออำนวย ในการทำการผลิตและการค้าเพื่อยกระดับฐานะของตนอย่างรวดเร็ว ความต้องการผลผลิตทางการเกษตรที่เพิ่มสูงขึ้นอย่างรวดเร็วทำให้ราคาผลผลิตเพิ่มสูงขึ้น และความอุดมสมบูรณ์ของผืนดิน ทำให้ชาวนาไทได้คงสามารถทำการผลิตเพื่อการค้าได้ตลอดทั้งปี ชาวนาไทกลายมาเป็นพ่อค้าแม่ค้าที่ชาญฉลาด สามารถปรับเปลี่ยนชนิดของพืชที่เพาะปลูกหลังฤดูกลาทำนาได้อย่างเหมาะสม โดยคำนึงถึงราคาผลผลิตและระยะเวลาในการเพาะปลูก อีกทั้งยังมีความสามารถในการคาดคะเนความต้องการของตลาดและการเจรจาต่อรองราคาผลผลิตกับพ่อค้าจีนอย่างเท่าทัน

ชาวนาไทได้คงจะทำการผลิตข้าวในช่วงเดือนเมษายนไปจนถึงเดือนตุลาคม หลังจากนั้น จึงทำการแบ่งที่ดินเพื่อปลูกพืชพาณิชย์หลากหลายชนิดเช่น ข้าวสาลี แดง โม ถั่ว เป็นต้น ชาวนาไทจะทำการขายพืชพาณิชย์เหล่านี้ทั้งหมดภายหลังการเก็บเกี่ยว โดยมีพ่อค้ามารับซื้อผลผลิตจากแปลงนาโดยตรง นอกจากนั้น คราวเรือนชาวนาไทยังทำการเพาะปลูกพืชผักอีกหลากหลายชนิดไว้เพื่อบริโภคและเพื่อขายในตลาดนัดเมืองขอนแก่นเพื่อหารายได้ตลอดทั้งปี

ข้าวเจ้า เป็นผลผลิตที่ทำเงินรายได้ให้กับคนไทยอย่างงดงามในทุกปี เงินจากการขายข้าวคิดเป็นจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของรายได้ทั้งหมดที่ครัวเรือนได้จากการขายผล

ผลิตในแต่ละปี ราคาข้าวจะขึ้นลงตามปริมาณข้าวและความต้องการของตลาดในรอบปี ช่วงเดือนมิถุนายนถึงเดือนกรกฎาคม ข้าวเริ่มขาดตลาดในส่วนอื่นๆของประเทศจีน ราคาข้าวจึงเหวี่ยงตัวสูงขึ้น และจะมีพ่อค้าข้าวมาตระเวนรับซื้อผลผลิตข้าวในหมู่บ้านคนไทแทบทุกสัปดาห์ แต่คนไทซึ่งมีข้าวเหลืออย่างแน่นอนเพราะไม่เคยบริโภคถึงครึ่งของผลผลิตที่ได้ในแต่ละปี กลับไม่นิยมขายข้าวในช่วงนี้ แม้ว่าข้าวที่มีอยู่จะมีปริมาณเหลือเพื่อก็ตาม แต่กลับนิยมขายข้าวในช่วงเดือนตุลาคมถึงเดือนพฤศจิกายน ซึ่งผลผลิตข้าวเริ่มออกสู่ตลาดและข้าวราคาคง คนไทจะเอาข้าวใหม่ใส่ยุ้งแล้วขายข้าวเก่าของปีก่อนให้กับพ่อค้าจีน

หากคนไทขายข้าวในช่วงเดือนสิงหาคมก็อาจทำเงินได้มากขึ้นอีกร้อยละ 25-30 ของเงินที่ได้จากการขายข้าว เมื่อพยายามซักถามทำความเข้าใจถึงเหตุผลว่าทำไมพ่อค้าแม่ค้าที่ชาวนาตลาดเช่นคนไทกลับไม่ยอมทำกำไรให้สูงสุดจากการขายข้าวดังเช่นผลผลิตชนิดอื่นๆ คำตอบที่ได้รับก็มักจะออกมาในลักษณะที่ว่า ชาวนาต้องการเก็บข้าวไว้เพื่อความรู้สึกมั่นคงในชีวิต

คืนหนึ่งท่ามกลางวงเหล้าในงานแต่งงานหลานชายของสามฟอง เราก็พบกับคำตอบที่อาจเป็นเหตุผลแท้จริงซึ่งอยู่เบื้องหลังพฤติกรรมการขายข้าวของชาวนาไท เมื่อผู้อาวุโสท่านหนึ่งของบ้านหลักช้างเล่าให้เราฟังว่า “บรรพบุรุษของคนไท ต้องส่งข้าวที่ดีที่สุดไปให้ฮ่องเต้จีนมาหลายชั่วอายุคน ... แต่ในปัจจุบัน ลูกหลานคนไทขายข้าวเก่าเหลือกินให้เข้ มันสะดวกดี” คำพูดของผู้อาวุโสท่านนี้ส่งผลให้คนไทกลัวสืบลคนที่นั่งล้อมวงดื่มเหล้ากันอยู่ ระบิดเสียงหัวเราะออกมาอย่างสนั่นหวั่นไหว ดูเหมือนว่าคำพูดเหล่านี้เสียดแทงความรู้สึก ก่อให้เกิดความพลุ่งพล่านและอารมณ์ร่วมให้กับผู้ฟังรอบข้างเป็นอย่างมาก

โดยเนื้อแท้ความจริงแล้ว เราคงไม่อาจทำความเข้าใจและอธิบายพฤติกรรมการขายข้าวของคนไทด้วยเหตุผลทางเศรษฐกิจหรือธุรกิจการค้า เพราะพฤติกรรมดังกล่าวถูกกำหนดด้วยคุณค่าอีกชุดหนึ่ง การทำความเข้าใจกับการขายข้าวของคนไท ต้องเริ่มต้นด้วยการทำความเข้าใจคุณค่าที่เกิดจากการตีความ “ข้าว” ในฐานะที่เป็นการได้ตอบทางสัญลักษณ์ต่อการถูกรอบงำทางการเมืองซึ่งจะช่วยอธิบายและให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่คนไทกำลังเผชิญอยู่ ทั้งในด้านของการปรับตัวเข้ากับกลไกตลาดและเป็นเครื่องมือในการแสดงออกถึงการต่อสู้กับกลุ่มที่มีอำนาจเหนือกว่า

หากเราพิจารณารูปแบบของการต่อต้านการครอบงำโดยดูจากข้าวในแง่ที่เป็นสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรม เราจะพบว่าคนไทยได้เปลี่ยนข้าวจากสัญลักษณ์ของชุมชนไทที่ถูกปกครองมาเป็นชุมชนไทที่นำภัยของนับถือ เปลี่ยนความเป็นรองไปเป็นการท้าทาย เปลี่ยนความเหลื่อมล้ำมาเป็นความสัมพันธ์อย่างเท่าเทียมด้วยการคลี่คลายของกระบวนการทางประวัติศาสตร์ การใช้ข้าวเป็นสัญลักษณ์ของความเป็นไท ได้ให้ความหมายเฉพาะต่อประสบการณ์ของการถูกครอบงำทางเศรษฐกิจและการเมือง การขายข้าวเหลืองให้แก่ เป็นรูปแบบหนึ่งของการโต้ตอบทางสัญลักษณ์ของคนไท ข้าวกลายเป็นสัญลักษณ์ที่ให้ความหมายต่อประสบการณ์ที่คนไทยเผชิญหน้าอยู่ ทั้งในด้านการปรับตัวเข้ากับระบบทุนนิยมที่เข้ามากับคนจีน เป็นสัญลักษณ์ของการต่อต้านการครอบงำทางการเมือง และเป็นเครื่องมือในการแสดงอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไทไปพร้อมกัน

งานปอย พุทธศาสนาและความเป็นไท

นอกเหนือไปจากข้าวที่ถูกนำมาใช้ในการตอบโต้ทางสัญลักษณ์ของคนไท การจัดงานบุญทางพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งงานปอยพาราหรือปอยพระเจ้า ก็เป็นอีกรูปแบบหนึ่งของการปรับประเพณีเดิมเพื่อจัดองค์กรทางสังคมใหม่ ในสถานะที่คนไทยต้องการรวมตัวกันเพื่อแข่งขันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ

ตลอดระยะเวลาหลายร้อยปีที่ผ่านมา พุทธศาสนามีความสำคัญอย่างยิ่งต่ออัตลักษณ์ของความเป็นไทในสังคมหมู่บ้าน หัวใจของการเป็นคนไท คือ การนับถือพุทธศาสนา คนไทแยกตัวออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ที่อาศัยอยู่โดยรอบ โดยการยกเหตุผลสำคัญประการหนึ่งว่า กลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ มิใช่ชาวพุทธ โดยนัยเช่นนี้ การเป็นคนไทหมายถึงการนับถือศาสนาพุทธ คนที่มีได้นับถือพุทธศาสนานิกายเถรวาทจะถูกมองว่าเป็นคนนอกและถูกกีดกันอยู่ภายนอกพรมแดนทางชาติพันธุ์ของคนไท ศาสนาพุทธมีความสำคัญทั้งในระดับวัฒนธรรมและยังมีอิทธิพลต่อชีวิตทางสังคมในหมู่บ้าน ความสำคัญของพุทธศาสนาในชีวิตของคนไทอาจวัดได้จากเวลา ทรัพยากร และกำลังแรงงานที่ชาวบ้านทุ่มเทไปกับพุทธศาสนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการจัดงานบุญงานกุศล หรือการทำบุญถวายวัดที่เรียกกันว่าปอยจองหรือปอยพารา

ในอดีตที่ผ่านมา งานปอยเป็นงานที่คร่ำเรื้อนบางครั้งเรื้อนในหมู่บ้านปวารณาตัวเป็นเจ้าภาพเพื่อจัดซื้อพระพุทธรูป ตู้พระไตรปิฎก ตลอดจนข้าวของเครื่องใช้ต่างๆ

เพื่อนำมาถวายวัด ตลอดจนจัดงานเลี้ยงฉลองซึ่งชาวบ้านทุกคนได้รับเชิญให้เข้าร่วมงานปอยของคนไทได้คง เป็นโอกาสสำคัญสำหรับการเฉลิมฉลองหลังจากการเสร็จสิ้นงานหนักในไร่นา การตอกย่ำสายสัมพันธ์อันดีระหว่างเพื่อนบ้าน ญาติมิตรและสมาชิกทั้งหมดของหมู่บ้านซึ่งมักได้รับเชิญจากเจ้าภาพจัดงานปอยให้มาร่วมงาน งานปอยเป็นโอกาสสำคัญสำหรับการทำบุญและสร้างความมีน้ำมีนิตาให้กับเจ้าภาพจัดงาน อีกทั้งยังมีบทบาทสำคัญในการอบรมคนหนุ่มคนสาวรุ่นใหม่ให้เริ่มเรียนรู้บทบาทหน้าที่และความรับผิดชอบต่อชุมชน กลุ่มหนุ่มมีบทบาทสำคัญในการเป็นตัวแทนเจ้าภาพเดินทางไปอัญเชิญพระพุทธรูป ตลอดจนซื้อเครื่องใช้ต่างๆสำหรับการถวายวัด อีกทั้งเป็นแรงงานหลักในการจัดเตรียมและซ่อมแซมวัดก่อนการจัดงานปอย กลุ่มสาวมีบทบาทหลักในการตกแต่งวัดให้สวยงามและช่วยเหลือครัวเรือนเจ้าภาพในการดำเนินงานฝีมือและการประกอบอาหารเพื่อเตรียมสำหรับงานเลี้ยง

แต่ในปัจจุบัน งานปอยที่ครัวเรือนต่างๆในหมู่บ้านเป็นเจ้าภาพร่วมกันเริ่มมีน้อยลง เนื่องเพราะการทำการเกษตรอย่างเข้มข้นตลอดทั้งปีทำให้ชาวบ้านทุกครัวเรือนมีภาระกิจในไร่นาและการค้าขายพืชผลเพิ่มมากขึ้นกว่าแต่ก่อนเป็นอันมาก คนไทได้คงในปัจจุบันนิยมจัดงานปอยพาราหรือการทำบุญวัด ซึ่งเป็นกิจกรรมที่คนในหมู่บ้านทุกคนเป็นเจ้าภาพร่วมกัน และมีกลุ่มผู้อาวุโสของหมู่บ้านเป็นคณะกรรมการจัดงาน ปอยพารามีรูปแบบคล้ายคลึงกับการจัดงานปอยในอดีตทุกประการ จะมีข้อแตกต่างที่เงินทุนสำหรับการจัดงานมาจากการบริจาคของครัวเรือนทั้งหมด และการจัดงานเลี้ยงกระทำบริเวณลานวัด ปอยพาราหรือปอยจองเป็นโอกาสสำคัญสำหรับการทำงานร่วมกันของครัวเรือนต่างๆในหมู่บ้าน ในการซ่อมแซม ทำความสะอาดและจัดเตรียมวัดให้สวยงาม อีกทั้งจัดเตรียมอาหารสำหรับงานเลี้ยง ในช่วงทศวรรษที่ผ่านมา ปอยจองเริ่มเป็นงานประเพณีที่หมู่บ้านต่างๆจัดขึ้นอย่างใหญ่โต โดยเชิญแขกเหรื่อจากนอกหมู่บ้านมาร่วมงานเลี้ยง และเริ่มมีลักษณะของการแข่งขันกันระหว่างหมู่บ้านในละแวกใกล้เคียงกันว่าใครหรือหมู่บ้านใดสามารถจัดงานปอยได้ยิ่งใหญ่กว่ากัน หากปีก่อนหมู่บ้านแห่งหนึ่งจัดงานปอยอย่างใหญ่โตและเป็นที่กล่าวขวัญของผู้คนในละแวกนั้น ในปีต่อมา หมู่บ้านอีกแห่งหนึ่งที่อยู่ใกล้เคียงจะพยายามจัดงานปอยให้ยิ่งใหญ่และคึกคักกว่าเพื่อเป็นการเอาชนะและทำให้หมู่บ้านอื่นรู้สึกเสียหน้า จึงต้องพยายามจัดงานปอยให้ยิ่งใหญ่ขึ้นในปีต่อไป ลักษณะการจัดงานปอยของคนจึงเริ่มเปลี่ยนแปลงไปจาก

กิจกรรมที่เน้นการแข่งขันและความมีหน้ามีตาทางสังคมระหว่างครัวเรือนต่างๆในหมู่บ้านเดียวกัน มาเป็นการแข่งขันระหว่างหมู่บ้านแทน

พื้นฐานทางเศรษฐกิจและสังคมของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปจากการผลิตเพื่อยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อการค้าและการปลูกพืชพาณิชย์ตามกลไกตลาดมากขึ้น ส่งผลให้ระบบเกียรติยศและความมีหน้ามีตาทางสังคมเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมที่เคยวางอยู่บนพื้นฐานของการประกอบพิธีกรรมหรือการจัดงานปอย ซึ่งเน้นการสังสมบุญและการแสดงออกซึ่งอำนาจของปัจเจกบุคคล ไปเป็นการจัดงานปอยจองหรือปอยพาราที่ชาวบ้านทุกครัวเรือนมีส่วนร่วมในระบบเกียรติยศและความมีหน้ามีตาใหม่นี้ได้ การจัดงานปอยในรูปแบบใหม่เน้นการรวมตัวทางสังคมของสมาชิกในหมู่บ้าน และในขณะเดียวกันก็เป็นการตอกย้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ผ่านทางสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมเดิม งานปอยเป็นพิธีกรรมที่แสดงออกซึ่งความเลื่อมใสศรัทธาทางพุทธศาสนาของคนไท ซึ่งแตกต่างไปจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆอย่างชัดเจน ในขณะเดียวกัน การแสดงความร่ำรวยและความมีหน้ามีตาทางสังคมในระดับหมู่บ้าน ได้รับการแสดงออกโดยผ่านพิธีกรรมแบบใหม่ นั่นคือ การจัดงานแต่งงานและงานเลี้ยงฉลองอย่างใหญ่โตเพื่อเป็นการแสดงเกียรติยศและความมีหน้ามีตาในระดับปัจเจกบุคคลหรือระดับครัวเรือน

การแต่งงาน ที่ดิน และการผลิตซ้ำความเป็นชุมชน

ในปัจจุบัน คนไทได้คงทุกคนเป็นพลเมืองของประเทศจีน การที่คนไทเป็นพลเมืองของจีนนี้ มิใช่เป็นการผสมกลมกลืนกับกลุ่มชาติพันธุ์เข่ หากแต่เป็นการปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขปัจจุบันของสังคมได้คง ซึ่งมีกลุ่มชนหลายชาติพันธุ์อาศัยอยู่ร่วมกัน คนไทเริ่มปรับตัวด้วยการหัดพูดและเขียนอ่านภาษาจีน กินข้าวกับตะเกียบ ปลูกเรือนแบบจีน ซึ่งล้วนแล้วแต่เป็นส่วนหนึ่งของการปรับตัวเข้ากับเงื่อนไขของสังคมได้คงในปัจจุบัน การที่คนไทปรับตัวและรับเอาวัฒนธรรมบางประการของจีนมาเป็นของตน มิใช่การผสมกลมกลืน แต่เป็นเพราะว่าในบางสถานการณ์ การไม่ใช่อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นเครื่องมือในการแสดงออกซึ่งความมีตัวตนนั้น อาจมีประโยชน์มากกว่าในทางกลับกัน ในบางสถานการณ์ การตอกย้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์กลายเป็นสิ่งจำเป็น มิใช่เพียงเพราะคนไทปรารถนาที่จะแสดงความมีตัวตนเท่านั้นและแบ่งแยกตน

เองออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆเท่านั้น หากแต่การดกย้าอัตลักษณ์ของความเป็นไท เป็นการขีดแบ่งพรมแดนทางชาติพันธุ์เพื่อกีดกันคนกลุ่มอื่นๆมิให้เข้ามาแข่งขันและเข้าถึงทรัพยากรที่หายาก นั่นคือ ที่ดินหรือที่นาของคนไท

ในจังหวัดได้คง ที่นาที่ดีที่สุดเป็นของหมู่บ้านคนไทซึ่งลงหลักปักฐานทำมาหากินในบริเวณนี้มานานหลายร้อยปี หมู่บ้านคนไทได้คงแต่ละหมู่บ้านมีลักษณะเป็นชุมชนเอกเทศ ทั้งในด้านกายภาพ ความเป็นมาทางประวัติศาสตร์และลักษณะทางเศรษฐกิจสังคม ซึ่งแบ่งแยกออกจากหมู่บ้านอื่นๆอย่างชัดเจน คนไทที่อาศัยอยู่ในหมู่บ้านเดียวกันจะมีความรู้สึกผูกพันเป็นคนบ้านเดียวกันหรือเป็นพี่น้องกันโดยแยกออกจากคนไทหมู่บ้านอื่นๆที่อยู่ใกล้เคียง

ตลอดช่วงสองทศวรรษที่ผ่านมา ที่ดินเริ่มมีน้อยลงเนื่องจากการเพิ่มขึ้นของจำนวนครัวเรือนชาวนาไทและการอพยพย้ายถิ่นเข้ามาของคนจีน ในขณะเดียวกัน การผลิตทางการเกษตรในลักษณะที่เข้มข้นเพื่อตอบสนองความต้องการของตลาด อีกทั้งการที่พืชพาณิชย์หลากหลายชนิดมีราคาสูงขึ้น ทำให้ที่ดินกลายมาเป็นทรัพยากรที่มีความสำคัญมากยิ่งขึ้น ความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการแบ่งที่ดินก็เริ่มมีมากขึ้นตามไปด้วย เพราะครัวเรือนชาวเขเริ่มแทรกตัวเข้ามาในหมู่บ้านชาวนาไทโดยขอซื้อที่ดินเพื่อปลูกบ้าน แล้วขอส่วนแบ่งที่นาของหมู่บ้านในเวลาต่อมา แต่ในขณะเดียวกัน ครัวเรือนชาวนาไทก็พยายามปฏิเสธโดยอ้างเหตุผลที่ว่า ชาวเขไม่ใช่สมาชิกที่แท้จริงของหมู่บ้าน เพราะบรรพบุรุษของชาวเขไม่ได้มีส่วนร่วมในการก่อสร้างสร้างตัวบุกเบิกที่ดินทำกินของหมู่บ้านมาก่อน คนเหล่านี้จึงไม่มีสิทธิการใช้ที่ดินของหมู่บ้าน ดังเช่นลูกหลานชาวนาไทคนอื่นๆ ซึ่งมีสิทธิในฐานะผู้สืบทอดสายเลือดมาจากบรรพบุรุษ

ในกรณีเช่นนี้ การดกย้าอัตลักษณ์ของความเป็นไท ก็คือการอ้างสิทธิในการถือครองที่ดินที่สืบทอดมาแต่ครั้งบรรพบุรุษ และเป็นการกีดกันคนกลุ่มอื่นๆมิให้เข้ามาแข่งขันและแย่งชิงทรัพยากรที่หายากและมีความสำคัญต่อระบบเศรษฐกิจของชุมชน ในการดกย้าอัตลักษณ์ความเป็นไทซึ่งให้ผลประโยชน์โดยตรงและเชื่อมโยงกับสิทธิในการใช้ที่ดินนี้ ชาวนาไทได้ปรับเปลี่ยนประเพณีและกฎเกณฑ์ดั้งเดิมหลายประการ เช่น ปรับเปลี่ยนประเพณีในการแต่งงานของคนไท โดยอนุญาตให้ลูกหลานแต่งงานแต่เฉพาะกับคนในหมู่บ้านด้วยกันเองเท่านั้น อีกทั้งยังได้พลิกฟื้นองค์กรสังคมในอดีต ดังเช่น กลุ่มผู้อาวุโสขึ้นมาทำหน้าที่ในการให้ความชอบธรรมกับการแต่งงานที่ถูกต้องตาม

ประเพณีเพื่อรับรองสิทธิของหนุ่มสาวที่แต่งงานใหม่ในการขอส่วนแบ่งที่นาเมื่อตั้งครว
เรือนใหม่ในโอกาสต่อไป

การตอบโต้ทางสัญลักษณ์ของคนไท ดังปรากฏในกรณีตัวอย่างของการขายข้าว
การจัดงานปอย และการตอกย้ำอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เพื่ออ้างสิทธิเหนือที่ดิน รวมทั้ง
ความพยายามของคนไทในการสร้างจิตสำนึกทางประวัติศาสตร์ ด้วยการตีความตำนาน
พงศาวดาร และการเปิดสอนการอ่านและเขียนภาษาไทยในหมู่บ้านและสมาคมคนไทใน
เมืองขอน เป็นตัวอย่างบางประการที่แสดงให้เห็นว่าคนไท ในฐานะชนกลุ่มน้อยซึ่งอยู่
ภายใต้อิทธิพลของจีนมาเป็นเวลานาน รับเอาอิทธิพลทางด้านวัฒนธรรมประเพณีของ
จีนหลายประการมาเป็นของตน และยอมรับว่าตนเองเป็นส่วนหนึ่งของประเทศจีนอย่าง
ไม่อาจหลีกเลี่ยงได้ แต่ในขณะเดียวกัน คนไทเองก็พยายามต่อสู้ดิ้นรนเพื่อสิทธิในการ
กำหนดและจัดการชีวิตของตนเอง อีกทั้งพยายามต่อสู้แย่งชิงอำนาจในการนิยามความ
หมายของอัตลักษณ์แห่งความเป็นไท ซึ่งเชื่อมโยงอย่างแนบแน่นกับการเป็นชาวนา ข้าว
ที่ดิน พุทธศาสนาและสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์อื่นๆ

ในขณะเดียวกัน ความเป็นไท มิใช่อัตลักษณ์สำเร็จรูปและแน่นอนตายตัว หาก
แต่เป็นการเลือกที่จะบ่งชี้ตนเองและการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ขึ้นมาชุดหนึ่ง
เนื่องเพราะการกระทำดังกล่าวให้ผลประโยชน์สูงสุดแก่ตนในเงื่อนไขของปัจจุบัน คน
ไทเลือกผลิตประเพณีใหม่ๆ เช่น ประเพณีการแต่งงานภายใน (endogamous marriage)
หรือเลือกปรับประเพณีเดิม เช่น งานปอย เพื่อจัดองค์กรสังคมใหม่ซึ่งเน้นการรวมตัว
ทางสังคมในบริบทของการแข่งขันกับกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ การผลิตใหม่ของอัตลักษณ์
แห่งความเป็นไทจึงเกิดขึ้นในบริบทของการปรับตัวให้สอดคล้องกับยุคสมัยและการใช้
ลักษณะทางวัฒนธรรมประเพณีบางประการเป็นอาวุธในการต่อสู้เพื่อปกป้องผล
ประโยชน์ของตน

คนไทสร้าง ผลิตซ้ำและปรับเปลี่ยนระบบคุณค่าให้สอดคล้องกับบริบทและ
เงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและการเมือง การแบ่งแยกตนเองออกจากชนกลุ่มอื่นๆ จึง
เป็นประเด็นของความสัมพันธ์เชิงอำนาจที่เกิดขึ้นภายใต้เงื่อนไขชุดหนึ่ง โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งการปรับปรุงจุดที่เกิดการเผชิญหน้ากันของกลุ่มผลประโยชน์สองกลุ่ม ดังเช่น
ในกรณีของการแย่งชิงที่ดิน ภายในความสัมพันธ์เชิงอำนาจเช่นนี้เองที่คนไทพบว่าตน

เองได้ประโยชน์มากกว่าหากพยายามแยกตนออกจากกลุ่มชาติพันธุ์อื่นๆ ด้วยการนิยามความเป็นไทขึ้นมาใหม่ ผ่านกระบวนการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์ การปรับเปลี่ยนประเพณีและสัญลักษณ์ทางวัฒนธรรมต่างๆ ในกรณีของคนไทได้คง เราจึงอาจกำลังพบเห็นกระบวนการสร้างสำนึกทางประวัติศาสตร์และการผลิตใหม่ของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ในฐานะเป็นส่วนหนึ่งของกระบวนการต่อสู้ทางการเมือง

ความเป็นไทเกิดขึ้นในปริบทที่ซึ่งวัฒนธรรมและอำนาจมีความสัมพันธ์กันอย่างซับซ้อน ความเป็นไทเกี่ยวพันอย่างแนบแน่นกับความมีตัวตนและการนิยามความหมายของอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไท แน่นอน ความมีตัวตนดังกล่าวมิได้เกิดขึ้นในสูญญากาศ หากแต่ได้รับการหยั่งรากปลูกฝังอยู่ในภาพลักษณ์ที่คนไทมีต่อตนเอง ต่อชุมชนและหน่วยทางสังคมการเมืองที่ตนเองเป็นสมาชิกอยู่และทำให้คนไทสามารถแบ่งแยกตนเองออกจากกลุ่มอื่นๆ ในบริบททางเศรษฐกิจสังคมการเมืองและประวัติศาสตร์ชุดหนึ่ง อัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ของคนไท จึงเป็นสิ่งที่สร้างขึ้นในกระบวนการต่อสู้เพื่อแย่งชิงอำนาจที่ดำเนินไปอย่างต่อเนื่อง และถูกกำหนดโดยพลังภายนอก จากการกำหนดนิยามของชนกลุ่มอื่นซึ่งคนไทมีสัมพันธ์ภาพด้วย และในขณะเดียวกันก็ถูกกำหนดโดยพลังภายใน ผ่านกระบวนการทางวัฒนธรรมของการนิยามความหมายของตัวตนของคนไทเอง โดยนัยดังกล่าวข้างต้น ความเป็นไทจึงเป็นชุมชนจินตนาการที่มีลักษณะซับซ้อน เป็นกระบวนการที่เคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนอย่างต่อเนื่องในบริบทและเงื่อนไขทางเศรษฐกิจสังคมและการเมืองซึ่งเชื่อมโยงอดีตเพื่อสร้างความหมายให้กับปัจจุบัน และความคาดหวังให้กับอนาคต

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

เกษียร เตชะพีระ

2537 จินตนากรรมชาติที่ไม่เป็นชุมชน: คนชั้นกลางลูกจีนกับชาตินิยมโดยรัฐ
ไทย กรุงเทพฯ: สถาบันพัฒนาและอบรมนักข่าว หนังสือพิมพ์ผู้จัดการ

จิตร ภูมิศักดิ์

2519 ความเป็นมาของคำสยาม ไทย ลาวและขอม และลักษณะทางสังคมของ
ชื่อชนชาติ กรุงเทพฯ: โครงการตำราสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์

เจีย แยนจอง

2536 “ไทลื้อสิบสองปีนาก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง” ใน สิบสองปีน
นา กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

เจ้า หง หยินและสมพงศ์ วิทยศักดิ์พันธุ์ (แปล)

2540 พงสาวดารเมืองไท (เครือเมืองกูเมือง) โครงการประวัติศาสตร์สังคมและ
วัฒนธรรมชนชาติไท เอกสารโรเนียว

ฉลาดชาย รมิตานนท์

2527 ผีเจ้านาย เชียงใหม่: โครงการตำรา มหาวิทยาลัยเชียงใหม่

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา

2527 บ้านกับเมือง กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์

2534 วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และเรณู วิชาศิลป์

2538 “องค์ความรู้ประวัติศาสตร์ไทอาหม” ใน การศึกษาวัฒนธรรมมาชนชาติไท กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

ทวี สว่างปัญญากร

2529 ดำนานพื้นเมืองสิบสองปันนาเชียงใหม่: ศูนย์หนังสือเชียงใหม่

ทองแถม นาถจำนง

2534 “การค้นคว้าคำว่า ไท” ว.ศิลปวัฒนธรรม 12(5): 136-45

วิธิ เอียวศรีวงศ์

2533 “คนไทยมาจากโน้นด้วยและคนไทยอยู่ที่นี่ด้วย” ว.ศิลปวัฒนธรรม 11(12): 76-82

นันทสิงห์

2540 ประวัติศาสตร์ไทใหญ่ สมปอง ไตคุ้มแก่น และ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (แปล) โครงการประวัติศาสตร์สังคมและวัฒนธรรมชนชาติไท เอกสารโรเนียว

ปิ เจ เทอร์วิล, แอนโทนี คิลเลอร์ และชลธิรา สัตยาวัฒนา

2533 คนไทย (เดิม) ไม่ได้ยู่ที่นี้ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์เมืองโบราณ

บัณฑิต เปารังคะ (แปล)

2537 ดำนานเมืองหมอกขาวมาหลวง เอกสารโรเนียว

บรรจบ พันธุมเมฆา

2526 กาเลหม่านไตในรัฐฉาน กรุงเทพฯ: คณะกรรมการเอกลักษณ์แห่งชาติ
สำนักนายกรัฐมนตรี

2529 “ดำนานเมืองเมา” ในสมเด็จพระพี่นางเธอ เจ้าฟ้ากัลยาณิวัฒนา (รวบรวม)
ยุन्नาน กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ไทยวัฒนาพานิช

ยศ สันตสมบัติ

2535 แม่หญิงสืขยัตว: ชุมชนและการค้าประเพณีในสังคมไทย กรุงเทพฯ:
สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา

2539 ท่านกวีชน: บทวิเคราะห์เบื้องต้นว่าด้วยการปรับตัวของชุมชนชาวนาไทย
ท่ามกลาง การปิดล้อมของวัฒนธรรมอุตสาหกรรม กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์คบไฟ

ม.ร.ว. รุจยา อาภากร

2537 “สถานภาพขององค์ความรู้เกี่ยวกับพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรม
ของกลุ่มไทลื้อในปัจจุบัน” ใน สิบสองปีนนา กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

ศรีศักดิ์ วัลลิโภคม และสุจิตต์ วงศ์เทศ

2534 *ไทลื้อ ไทใหญ่และไทยสยาม* กรุงเทพฯ: ศิลปวัฒนธรรม

สุนทร ชุตินทรานนท์

2534 “ถิ่นกำเนิดชนชาติไท ความดี ของระนาบทางความดี ต ว.ศิลป
วัฒนธรรม 12(5): 142-55

โสพัธ ศิริไสย์

2531 “แกนฟ้า แกนหลวง ร่องรอยวัฒนธรรมดีคำบรรพ์ของชนชาติไท-ไต”
ว.ภาษาและวัฒนธรรม 7(1): 32-41

สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

2537 *สิบสองปันนา* กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

2538 *การศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย* กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

อานันท์ กาญจนพันธุ์

2537 “สถานภาพการวิจัยพัฒนาการทางสังคมและวัฒนธรรมไทใหญ่” ใน *การ
ศึกษาวัฒนธรรมชนชาติไทย* กรุงเทพฯ: สำนักงานวัฒนธรรมแห่งชาติ

ภาษาอังกฤษ

Akin Rabibhadana

1969 *The Organization of Thai Society in the Early Bangkok Period, 1782-1873*. Ithaca, New York: Cornell University Southeast Asia Program, Data Paper No. 74.

Anan Ganjanapan

1984 “The Partial Commercialization of Rice Production in Northern Thailand, 1890-1981”, Ph.D. thesis, Cornell University.

Anderson, Benedict R. O’G.

1983 *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. London: Verso.

Anuman Rajadhon, Phya

1961 *Life and Ritual in Old Siam*. New Haven: HRAF.

Bernstein, Thomas P.

1977 *Up to the Mountains and Down to the Villages: The Transfer of Youth From Urban to Rural China*. New Haven: Yale University Press.

Burling, Robbins

1992 *Hill Farms and Paddy Fields: Life in Mainland Southeast Asia*. Arizona State University, Program for Southeast Asian Studies (Reprint Edition).

Chao Tzang Yawngghwe,

1987 *The Shan of Burma*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Changli, Zhu

1990 “A Research on Pong - An Ancient Shan State”, *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*, Vol. 1, Kunming, China: Institute of Southeast Asian Studies.

Chayan Vaddhanaphuti

1984 “Cultural and Ideological Reproduction in Rural Northern Thai Society”
Ph.D. thesis, Stanford University.

Cheah Yanchong

1988 “The Ancient Culture of the Tai People”, *JSS* 76: 227-44.

1990 “More Thoughts on the Ancient Culture of the Tai People: The Impact of the Hua Xia Culture on It, and Its Implications”, in *Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies*, Kunming (11-13 May) , Vol. 4, pp. 180-201.

Cochrane, Wilbur W.

1910 "The Northern Shan: A Brief Historical Account", in Leslie Milne, *Shans at Home*. London: John Murray.

1915 *The Shans*. Vol. 1. Rangoon: Government Printing Press.

Cohen, Abner

1974 *Two-Dimensional Man: An Essay on the Anthropology of Power and Symbolism in Complex Society*. London: Routledge and Kegan Paul.

Coedes, George

1968 *The Indianized States of Southeast Asia*. Honolulu: East West Center Press.

Collis, Maurice S.

1938 *Lord of the Sun Set: A Tour of the Shan States*. London: Faber and Faber.

Comeroff, Jean and John Comeroff

1991 *Of Revelation and Revolution: Christianity and Consciousness in South Africa*. Chicago: University of Chicago Press.

Condominas, George

1990 *From Lawa to Mon, From Saa' to Thai: Historical and Anthropological Aspects of Southeast Asian Social Space*. Canberra: Australian National University.

Davis, Richard

- 1984 *Muang Metaphysics: A Study of Northern Thai Myth and Ritual*.
Bangkok: Pandora.
- Dodd, William C.
- 1923 *The Tai Race: Elder Brother of the Chinese*. Cedar Rapids, Ia.: Torch
Press.
- Drucker, P.
- 1967 "The Potlatch", in *Tribal and Peasant Economies*, G. Dalton, ed. New
York: Natural History Press.
- Durrenberger, Paul E.
- 1983 "The Shan Rocket Festival: Buddhist and Non-Buddhist Aspects of
Shan Religion", *JSS* 71:63-74
- Durrenberger, Paul E. and Nicola Tannenbaum
- 1990 *Analytical Perspectives on Shan Agriculture and Village Economy*. New
Haven: Yale University Southeast Asian Studies.
- Eberhard. Wolfram
- 1968 *The Local Cultures of South and East China*. Alide Eberhard (trans.)
Leiden: E.J. Brill.
- Eberhardt, Nancy Jean

1988a "Knowledge, Belief, and Reasoning: Moral Development and Culture Acquisition in a Shan village of Northwest Thailand", Ph.D. thesis, University of Illinois.

1988b "Siren Song: Negotiating Gender Images in Rural Shan Village", in Nancy Jean Eberhardt (ed.), *Gender, Power and the Construction of the Moral Order: Studies from the Thai Periphery*. Madison: University of Wisconsin-Madison, Center for Southeast Asian Studies, Monograph No. 4.

Elias, Ney

1876 *Introductory Sketch of the History of the Shans in Upper Burma and West Yunnan*. Calcutta: Foreign Department Service.

Foucault, Michel

1982 "Afterword: The Subject and Power," in Hubert L. Dreyfus and Paul Rabinow (eds.), *Michel Foucault: Beyond Structuralism and Hermeneutics*. Chicago: University of Chicago Press.

Friedman, Jonathan

1994 *Cultural Identity, Global Process*. London: Sage.

Gates, Henry L. Jr., ed.

1986 "Race," *Writing and Difference*. Chicago: University of Chicago Press.

Garthew, M.

1952 "The History of the Thai in Yunnan, 2205 B.C.- 1253 A.D.", *JSS* 40 (1):1-38.

Geertz, Clifford

1973 *The Interpretations of Culture*. New York: Basic Books.

Geertz, Hildred

1961 *The Javanese Family*. Glencoe: The Free Press.

Griggs, William C.

1902 *Shan Folk Lore Stories*. Philadelphia: n.p.

Hallet, Holt S.

1890 *A Thousand Miles on an Elephant in the Shan States*. Edinburgh and London: William Blackwood, Repr. 1988, Bangkok: White Lotus.

Hillier, W. R.

1892 "Notes on the Manners, Customs, Religion, and Superstition of the Tribes Inhabiting the Shan States", *Indian Antiquary* 21: 116-21.

Hinton, William

1966 *Fanshen: A Documentary of Revolution in a Chinese Village*. New York: Vintage.

1983 *ShenFan: The Continuing Revolution in a Chinese Village*. London:
Secker and Warburg.

Hobsbawm, E. and T. Ranger, eds.

1983 *The Invention of Tradition*. Cambridge: Cambridge University Press.

Hsieh Shih-Chung

1989 “Ethnic-Political Adaptation and Ethnic change of the Sipsong Panna Tai:
An Ethnohistorical Analysis”, Ph.D. thesis, University of Washington.

Hsu, Francis L. K.

1963 *Clan, Caste and Club*. New York: Van Nostrand.

d

Iwata, Keiji and Michio Matsuoka

1967 “Agricultural Practices among Thai Yai, Thai Lu and Certain Hill
Tribes in Northern Thailand”. *Nature and Life in Southeast Asia* 5: 295-312.

Izikowitz, Karl Gustav

1962 “Notes about the Tai”, *Bulletin of the Museum of Far Eastern
Antiquities* 34: 73-91.

Kapadia, K. M.

1966 *Marriage and Family in India*. London: Oxford University Press.

Kelliher, Daniel

1992 *Peasant Power in China: the Era of Rural Reform 1979-1989*. New Haven: Yale University Press.

Leach, Edmund R.

1954 *Political Systems of Highland Burma*. London: London School of Economics and Political Science.

Lebar, Frank M., Gerald Hickey and John K. Musgrave

1964 *Ethnic Groups of Mainland Southeast Asia*. New Haven: HRAF Press.

Lehman, F.K.

1963 *The Structure of Chin Society*. Urbana: University of Illinois Press.

Lieberthal, Kenneth

1995 *Governing China: From Revolution Through Reform*. New York: W.W. Norton.

Lilley, Rozanna

1990 "Afterword: "Ethnicity" and Anthropology", in Gehan Wijeyewardene, ed. *Ethnic Groups Across National Boundaries in Mainland Southeast Asia*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Mandelbaum, David

1970 *Society in India*. Berkeley: University of California Press.

Meisner, Maurice

1977 *Mao's China*. New York: Free Press.

Milne, Leslie

1910 *Shans at Home*. London: John Murray.

Parker, E.H.

1893 "The Old Thai or Shan Empire of Western Yunnan", *China Review*, 20: 338-46.

Patai, Raphael

1971 *Society, Culture and Change in the Middle East*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

Pattaya Saihoo

1959 "The Shan of Burma: An Ethnographic Survey", B. Litt. Thesis, Oxford University.

Pe Maung Tin

1961 "Women in the Inscriptions in Pagan," *50th Anniversary Publication*, Burma Research Society.

Potter, Shulamith

1976 *Family Life in a Northern Thai Village*. Berkeley: University of California Press.

Reynard, Ron

1988 "Social Change in the Shan States Under the British, 1886-1942", in Prakai Nontawase (ed.) *Changes in Northern Thailand and the Shan States, 1886-1940*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Sahlins, Marshall

1985 *Islands of History*. Chicago: University of Chicago Press.

Said, Edward W.

1978 *Orientalism*. New York: Pantheon Books.

Saimong Mangrai, Sao

1963 *The Shan States and the British Annexation*. Ithaca, New York: Cornell University, Southeast Asia Program, Data Paper No. 57.

Sargent, Inge

1994 *Twilight Over Burma: My Life as a Shan Princess*. Honolulu: University of Hawaii Press.

Saskia, S. Yasmin

1996 "Twentieth Century Biographies of a Community: Brokering the Tai-Ahom", A Paper Presented at the 6th International Conference on Thai Studies, Chiangmai, Thailand.

Scott, James George

1936 *Scott of the Shan Hills, Orders and Impressions*. London: Murray.

Scott, James George and John Percy Hardiman

1900-01 *Gazetteer of upper Burma and the Shan States*, Pt.1, Vol.1. Rangoon:
Superintendent of Government Printing and Stationary.

Spiro, Melford E.

1977 *Kinship and Marriage in Burma: Cultural and Psychodynamic Analysis*.
Berkeley: University of California Press.

1982 *Buddhism and Society: A Great Tradition and Its Burmese Vicissitudes*.
Second, Expanded Edition. Berkeley: University of California Press.

Sumitr Pitiphat

1980 "The Religion and Beliefs of the Black Tai, and a Note on the Study of
Cultural Origins", *JSS* 68(1): 29-38.

Tanabe, Shigeharu

1991 *Religious Traditions among Tai Ethnic Groups: A Selected
Bibliography*. Ayutthaya: Ayutthaya Historical Study Centre.

Tannenbaum, Nicola

1982 "Agricultural Decision Making among the Shan of Maehongson
Province, Northwest Thailand". Ph.D. thesis, University of Iowa.

1989 "Power and Its Shan Transformation", in S. Russell (ed.) *Ritual, Power, and Economy in Mainland Southeast Asia*. Dekalb: Northern Illinois University, Center for Southeast Asian Studies, Occasional Paper No. 14.

Tan, Leshan

1993 "Power and Prestige in a Chinese Shan Village", A Paper Presented at the 5th International Conference on Thai Studies, SOAS, London.

Taylor, Robert

1988 "British Policy and the Shan States, 1886-1942", in Prakai Nontawase (ed.) *Changes in Northern Thailand and the Shan States, 1886-1940*. Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Terwiel, Baas J.

1979 "Tai Funeral Customs: Towards a Reconstruction of Archaic-Tai Ceremonies", *Anthropos* 74: 393-432.

Vogel, Ezra

1969 *Canton Under Communism*. New York: Harper.

Wijeyawardene, Gehan

1993 "Ethnicity and Nation: The Tai in Burma, Thailand and China (Sipsongpanna and Dehong)", A Paper Presented at the 5th International Conference on Thai Studies, SOAS, London.

Wijeyawardene, Gehan, ed.

1990 *Ethnic Groups Across National Boundaries in Mainland Southeast Asia.*
Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

World Bank

1993 *World Tables 1993.* Baltimore: John Hopkins University Press.

Woodthorpe, R.G.

1896 “The Country of the Shans”, *Geographical Journal* 7:577-602.

Wyatt, David K.

1984 *Thailand: A Short History.* Bangkok: Thai Watana Panich.

Yawnghwe, Chao Tzang

1987 *The Shan Of Burma: Memoirs of a Shan in Exile.* Singapore: Institute of
Southeast Asian Studies.

Zhao Hongyun and Ke Yuanxiuo

1990 “On the Relationships Between Dehong Dai and Ahom Dai”, in
Proceedings of the 4th International Conference on Thai Studies, Kunming) Vol. 3:
402-405.

Zhu, Liangwen

1992 *The Dai Or the Tai and Their Architecture and Customs in South China.*
Bangkok: DD Books.